

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: V. GRÜNTHAL, J. JÕGEVER, A.
JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, J. LUIGA,
W. REIMAN, J. TÕNISSON

KUUES AASTAKAIK

1911

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Mõned jooned keele ajaloost.

(Järg.)

3

Üleüldiselt oletatakse, et Soome-Ugri keeled umbes paar tuhat aastat enne Kristuse sündimist veel ühise, ühesuguse keele sünnitasid. Üksikud keeled või murded, nagu teada, ei ole muud kui isesugused, eriaegsed lahud algkeelest, millest need kõik, igaüks erilistes tingimustes, on arenenud.

Need ligi 4000 aastat, mis me nii moodi, meie päivist tagasi lugedes, saame, jaotatakse ajalooliselt eri ajajärkudesse. Nõnda kõneldakse:

I. Soome-Ugri ajast, mis ebamääratavast muinasajast umbes 2000 järguni enne Kristuse sündimist kestab;

II. Permi ajast, mis 2000—1000 enne Kristust arvatakse ulatavat;

III. Mordva ajast, umbes 1000—500 enne Kristust.

IV. Ühis-Soome ajast, mis esimestel aastasadades enne Kristuse sündimist esimeste aastasadadeni pärast Kristuse sündimist kestab.

Aastasajad, mis siin antud, ei tarvitse muidugi muud olla kui umbkaudsed. Mõnede teiste uurijate järel on Permi ja Mordva ajajärk jätkuva, ühtlase jaksu moodutanud.

Lõpulülilis, kuidas näeme, peetakse, lääne-Soome üksikute murrete ajaloost välja minnes, nõnda nimetatud ühis-Soome aega, see on, seda aega, kui lääne-Soome üksikud keeled: Eesti, Liivi, Soome, Vadja ja Vepsa murded ühise keele sünnitasid. Ka sellesgi ajajärgus on võimalikuks saanud isesugusid vähemaid alajaotusi, üksikute väliste kokkupuuturniste järel naabri tõugudega, lahus hoida: esite, seda aega, kui Leedu-Läti hõimkondadega kokku satuti, umbes Kristuse sündimise paigu, arvatavasti siiski vähe enne sedagi; teiseks seda, millal Lääne poole nihkudes, germaanlastega tegemisesse jõuti, mis umbes esimestest aastasadadest alates kunni nüüdise asupaikade võitmiseni, kõige hiljemalt 400 aastasajal, ka vähe ehk selle järel, kunni 500 aastasaja läbi ulatab.

Umbes V. aastasajaga algab eriline Eesti keele arenemise ajajärk, mis kunni sakslaste tulemiseni kestab. XIII. aastasajast kunni 1500 on nüüdne Eesti keel enese alustes seesuguseks kujunud kui ta on. Nagu suur osa Europa keeli on meie keel seesugusena juba 1500 valmis olnud. Need lisad, mis pärast juure on tulnud, iseäranis XIX. aastasajast alates kunni XX-sse, ei ole aluspõhja muutnud, teiste sõnadega, see ei ole foneetilist või isegi keeleõpelist poolt puudutanud. Uue aja Eesti keele kasvamine ja muutumine on üleüldse enam leksikaalist laadi olnud.

Oleme juba ennemalt püüdnud näidata, kuidas keele ajalugu kõige lähemalt kogu rahva ajalooa seotud on, nii et selles nähtavale tulevad muutused eelmisesgi kõrvuti jooksvad nähtused esile kutsuvad. Nagu iga muu vaimne kulturi avaldus lahutamata kõikide vaimulist ja ainelist laadi olevate mõjude ja vastumõjudena läbi põimitud, nõnda on keele areneminegi katkestamata ühenduses kogu selle ühiskonna edenemise ajalooa, mille mõtete avaldajana mingi keel ilmub.

Keele asteastmelise arenemise kestuse pikul saame küllalt mahti selle kohta tähelepanekuid teha; mõõnetagugi, et see teatavate, raskesti eemale hoitavate hädaohtudega, ebatõepäraste oletuste mõttes, ühendatud on.

Missugune muistine Soome-Ugri keel on olnud, selle kohta ei ole enam võimalik kui ehk aimamise kaudu lähemat selgust katsuda võita, olgugi, et selle uuesti valgusele toomiseks terve teadus tegev on — Soome-Ugri keeleteadus, mis nendesse hämaratesse, meist lõpmata kaugele nihkunud aegade olukordadesse uut helendust püüab heita. Sagedasti, vähemast alles nüüd, on võimatu kõige lihtsamaid asju algkeeles kindlaks teha. Nii näituseks seda, missugused rõhuvahekorrad meie kiviaegiste esi-isade keeles on valitsenud. Võib olla, et selles nii sama kui suures osas algupärasid keeli musikaalne element õige tähtsat osa on mänginud. Nõnda on teatavasti alg-Indo-Europa keeles lugu olnud. Ka, kas rõhk ebapüsiv — kvandideedist — pikkusest ja muudest asjaoludest ehk võimalikult ärarippuv, või selle vastu tüvesilbi kohale on kaldunud, nagu nüüd pääle Eesti, Soome ja Ungari keele suures osas Siberi murdeid asjalugu on, selle kohta on raske midagi kindlat ütelda. Esimesel juhtumisel, mis kes teab ehk iseenesest küll tõenäolisem näikse, võiksime mingisuguse aime rõhuolude kohta nende keelde järel saada, mille hulka Tscheremissi, Mordva, Permi ja mõned Ugri murded kuuluvad, kus rõhk mitmesugustest teistest asjaoludest tingitud on, peaasjaliselt pikkusest, kõne rütmusest, kõne rõhust, nii kuidas ka Prantsuse, Türgi-Mongoli keelesgi lugu on. Teatavasti mängivad rõhu vahekorrad, võiks ütelda, see häälemeha-

niline pool, keele arenemise ajaloos suurt osa, ja nii on kahtlemata ka alg-Soome-Ugri keele edenemises olnud. Kuid selle niitähensa teguri kohta ei ole veel Soome-Ugri keeleteaduse poolt midagi lõpulikku tõestada jõutud. Et rõhk, selle vastu, mis meil nüüd tavaline, kõigiti mitte esimesel silbil püsiv ei ole olnud, selle poolt on mitmesugusid oletusi tehtud. Muu seas näikse tähendatud ütluse kasuks ka see kõnelevat, mida muidu häälede vaheldusena tuntakse. Nii üteldakse näit. Ostjaki keeles, mis enese vokaalide vahelduse poolest iseäranis rikas on: mōrt murdma, aga mūrthōm murdsin - myfthà murren, sārth haug - sūrthōm minu haug. Samuti Lapi keeles: pielj kõrva, algupärane Soome-Ugri kõrva tähendav sõna, aga - pe alja kõrva illat. Ungari keeles ház maja (= koda) - honn kodus, Mordva *palan* põlen, aga - *pōlhtan* põletan. Sama vaheldus leidub Eesti Soome *palan* põlen, ka Tartu murdes ja *pōletan*, Soome poltan vahel. Peale selle näikse mitmeti ette tulev alg-silbi kadumine rõhu ebapüsivust esimesel silbil tõendavat, nagu Ungari sõnas *napa* ämm; võrd. ostj. *ānēp* Soome *anoppi* j. m. s.

Mis hääle süsteemi puutub, siis näikse see algkeeles mitmeti õige rikas ja keeruline olnud, nagu üleüldse nii mitmes esialgulises muistses keeles.

Kõige pealt vokaalid. Nende arenemist on üleüldse veel vähe uuritud, palju vähem kui konsonantide ajalugu. Ja nii teame nende muutumise kohta õige kasinasti. Vokaal on iseenesest juba, oma suuavanduse kaudu sünnitatud olemuse tõttu, kalduv vahelduse, võrdlemisi suure ja mitmekesise arenemise poole, kõnelemata juba sellest mõjust, mis lähesed konsonandid, mingisuguse atraktsiooni kujul, nende kohta avaldavad. Võimatu ei ole selle kõrval, et põhjapoolne kare kliima hääleorganide kohta mõjuvate tagajärgedega, nagu üleüldse kogu ümbrus ja elatusmood enese oludega suuresti tähendav on olnud.

Ülepea on ehk kõigesuguste vaheastete rikkus ka meie algkeelega vokalismusele omane olnud, kui tõesti need oletused, mis üleüldse vokaalide kohta tehtud on, petlikud ei ole.

Kuna meil nüüd lühikesed vokaalid — võib olla esialgses algkeeles on lühikesed häälikud üleüldse korrapärased olnud, üksikute pikkade kõrval, mis ehk emfaatilist või muud teed eelmistest on saanud — üleüldiselt vähe vaheldust ja lahkuminekut avaldavad, näib esialgses Soome-Ugri keeles just olukord selle vastane olnud: iseloomulised on olnud lühikesed vokaalid enese mitmesuguste erisihiliste varjundustega; asjalugu, mis Soome-Ugri nüüdistes keeldes ettetuleva kirjavuse vokaalide edustuses, kes teab, omast kohast seletada aitab.

Lihl: a kõrval, nagu see häälik meie nüüdses keeles kõlab, näituseks olgu järgmised sõnavõrdlused esitatud: ja lg Mord. *jalga* jala, ung. *gyalog* jala; sada mord. *śada śado*, tsch. *śūdō* sūr. *śo* votj. *śu* ostj. *śat*, *śot* vog. *śat śot* ung. *szás*, vörd. skst. *ç a t a m*, millega eelmised sõnad ühte seatavad, on kes teab, mingi läbialiseeritud, o poole kõlav a õige varakult ja laialisena leidunud, olgugi et selle saamine kuidagi lähete konsonantide mõju tagajärjeks võib lugeda, vörd. meie sõna v õ i Soom. *voi*, ostj. *uoi*, *ui*, vog. *βoi*, sūrj. *vyi*, votj. *või*, mord. *vaj*, *oj*, ung. *vaj*, kui algkeeles tõesti a ja mitte o vokaal oletatav on; võib olla samuti sõnas k u u, mis algupärasest *kāyβ*-tüvest saadud, vörd. ostj. *zau* kuupäevad, mord. *kon*, *kov*, *kou* ung. *hó*, tüvi *hava*— E: gi on võinud kahte laadi olla; teiselt poolt e, mis kergesti i poole on võinud kalduda, siis é: ks muutuv, võinud olla, teiselt poolt laiem, avaram e — e, millest juba nähtavasti Mordva ajal, kui mitte varemini, meie ä on tekkinud. Näituseks kivi mord. *kev*, *keṽ*, vog. *kāw*, ostj. *keu*, tsch. *kūj*, *kū*, votj. *kō* veskikivi, sūrj. *-ki*, sõnas *is-ki* veskikivi, ung. *kő*, tüvi *keve-*; nimi ostj. *nem*, vog. *nām*, sūrj. *nim*, votj. *nim*, ung. *nev*, *neve-*; silm votj. *śim*, *śin*, sūrj. *śin* mord. *śelme*, *śelmä*, ostj. *sem*, *sem*, vog. *sām*, *śām*; tsch. *śinžā*, *śinžā*, ung. *szem*; aga selle vasta, j ä s e m e d — liikmed, mord. *jāznā*, *āznā*, *ežne*, tsch. *iežny*, votj. *joz*, ung. *is*; m ä l v, tsch. *mel*, mord. *māl hkā*, Klap. *mē^aka*, Nlap. *mel^aga*, ostj. *mēuāl*, vog. *mayl*, votj. *mōl*, ung. *mell*; k ä s i mord. *ked'*, *kāa'*, tsch. *kit*, votj. *ki*, sūrj. *ki*, vog. *kāt*, *kāt*, ostj. *ket*, *khōth*, ung. *kész*. I, iseenesest küll samuti vahelduse võimuline e: poole, on ehk siiski üks kõige seisukam vokaalidest olnud, vörd. näit. ilm, votj. *inn* - *Inmar* taeva jumal, vog. *elm*; *sini* — vog. *sini*, mord. *śen*. Teiselt poolt on selle kõrval mingi mixed häälik i leidunud, vörd. meie *siduma* m. *sodams*, ostj. *saló* kandam, ung. *szalag* side; samuti viha, Soome *viheriä*, Lijvi *viiri* kollakas, vörd. mord. *užo* kolletav, kollatõbi, sūr. *viž* kollane, votj. *voz* roheline, tsch. *uzar* roheline, ostj. *uastā* taevakarvaline, roheline, kus taga: t-st tagavokaalid on võinud tulla. Nii sama-sugune tagavokaal e näikse e: gi kõrval olnud. O — kahte jaotus on nii sama oletatav kui eelmistegi oma: kinnisem o — o on kergesti võinud u: ks muutuda, nagu teiselt poolt

o, avar o vahelüli a poole on moonutanud. Näit. k o l l, Soome koljo, sürj. kul vesihis, votj. kil palavik; tüüfus, ostj. kol paha haldija, vog. xul taud, Kond. vog. khöl, Pelym. khal palavik, ung. hagy — maz palavik; sulg mord. tolga, Klap. tolke, Rlap. tol^a ke, Nlap. dol^agi, tsch. tol, votj. tyly, sürj. tyl, vog. towl, ostj. toyöl, thoyöl, ung. toll (murd. tolva —); l u g e m a, lap. lokkat, mord. lovo, vog. lowint, ostj. tonät — lugema; teiselt poolt k o p s, vog. khapse, vog. xapsi = kops, ung. has köht; Soome sorsa, Eesti sörts, sür. tsez, ostj. tsats, mord. tsas. Kinnine huulde häälik u:gi võis avaramaks muutudes o:ks laieneda ja siit edasi mingi a ritta. Edasi nihkudes võis ta aga ka u mixed hääliku sünnitada, nagu neid nüüdgi mitmes Soome-Ugri keeles leidub ja nagu neid meie algkeelesgi on võinud leiduda. Näit. t u n d m a, ung. tudni, Klap. tomtö, Nlap. dounda, Rlap. tob^oto, votj. tod — sürj. töd; Soome kumpu, kungas, vog. kump., xumB, laene, ostj. xump, khomp; ung. hab, sürj. gybal ujuma, karjakaupa; aga l i n d, vog. lind, tsch. ludo, part, hani, ostj. lönt, lont, tünt, ung. lúd; kistun (Tartu-Võru) = kustun, sürj. kus, vötj. kis tr.-ostj. kopLam kustuma, samoj. habta. Üleüldse on arvatavasti Soome-Ugri algkeeles terve kogu nii kutsutud ebamäärasid häälikuid olnud, mida harilikult ə ja ê märgitakse, teine vähe esipoolsem, teine tagapoolsem, mõlemad loomulikult nõrkades rõhutumates silpides oletatavad, mitte üksi esimeses, vaid suurel arvul just järgmistes silpidesgi. Sellest on kahtlemata meie seesugustes vokaali vaheldustes kui palan, aga põletan, Soom. poltan, tapan, aga tapetakse, Soom. parempi, aga paremman a, ä - e ja lõpus i vahelduses alale jäänud.

Mis pikkadesse vokaalidesse puutub, siis on suur osa meie nüüdses keeles leiduvaid pikasilbilisi tüvesid algkeeles kahe silbilisi olnud. Näit. p o o m a, mord. pongo, er. mord. povə, kinni hakkama; p ü ü, murd. püvi, NL. baggoi, mord. povo, ostj. ponk. Ung. fogoly; s o o ung. to, tava, ostj. tön, vog. tō, sürj. ty, votj. ty; j ä ä, mord. jäi, ei, en tsch. i, i, K. lap. jiem, jim, Rlap., jeäknä, Nlap. jeegnä, votj. jö, jō, d'ö, sür. ji, jy, vog. iang, ostj. ienk, ung. jég. Kuid pääle selle on algkeeles juba salgamata pikasilbilisi tüvesid leidunud, võrd. meie lastesõna taat, vog. tat, toat, isa; samuti on ehk sõnas maa juba algkeeles pikk vokaal a leidunud, võrd. vog. ma, kuid sellekõrval mi, mis lühikest silpi oletab — võimalik, õigemini tõenäoline, et sellepoolest mingi pikkuse vahel-

dust tüvedes on olnud. Pikk \bar{e} on tõendatavasti samuti sõnas seen, vörd. vog. $\check{s}\bar{e}ni$, $\bar{s}eni$ puukäsn algupärane. Oletatavat vaheldust pika ja lühikese hääliku vahel näivad kinnitavat seesugused tüved kui leem, vörd. vog. $\check{l}\bar{e}m$, tsch. $\check{l}em$, mord. $\check{l}\bar{e}m$, ung. $\check{l}\bar{e}$, $\check{l}eve-$; neelma ostj. $\check{n}\bar{e}l$, $\check{n}e\check{l}$; vog. $\check{n}\bar{a}lt$, sürj. $\check{n}\bar{y}l$, votj. $\check{n}el$, $\check{n}yl$, tsch. $\check{n}el$, mord. $\check{n}\bar{i}le$; o kohta jälle järgmised näitused: noolin, vörd. mord. $\check{n}\bar{o}la-$, tsch. $\check{n}\bar{o}-$, $\check{n}\bar{u}l-$, votj. $\check{n}\bar{u}l$, sürj. $\check{n}\bar{u}l$, vog. $\check{n}\bar{u}lont$, ostj. $\check{n}\bar{u}l-$, $\check{n}\bar{a}l-$, $\check{n}\bar{a}t-$, ung. $\check{n}\bar{y}al$; koolen mord. $\check{k}\bar{u}lo-$, tsch. $\check{k}\bar{o}l-$, votj. $\check{k}\bar{u}l-$, sürj. $\check{k}\bar{u}l-$, vog. $\check{x}\bar{u}l-$, $\check{x}\bar{o}l$, ostj. $\check{x}\bar{a}l$, $\check{x}\bar{a}l$, $\check{x}\bar{a}t$, ung. $\check{h}\bar{a}l-$; samati soon, mord. $\check{s}\bar{a}n$, tsch. $\check{s}\bar{u}n$, votj. sürj. $\check{s}\bar{o}n$, vog. $\check{t}\bar{a}n$, ostj. $\check{l}\bar{a}n$, $\check{t}\bar{o}n$, $\check{i}\bar{a}n$, ung. $\check{i}n$, $\check{i}n$; \bar{U} - u (võib olla \bar{o}) vaheldust näikse tõendavat sõna uus, vörd. mord. $\check{o}d$, tsch. \check{u} , $\check{u}i$, votj. $\check{v}\bar{y}l'$, sürj. $\check{v}\bar{y}l'$, ung. $\check{u}j$, lap. $\bar{o}d\bar{d}a$; kuus, mord. $\check{k}\bar{o}ta$, $\check{k}\bar{o}to$, tsch. $\check{k}\bar{u}t$, votj. $\check{k}\bar{u}at'$, sürj. $\check{k}\bar{v}at'$, $\check{k}\bar{v}ait$, ostj. $\check{k}\bar{h}\bar{u}th$, $\check{x}\bar{u}t$, $\check{x}\bar{o}t$; vog. $\check{k}\bar{a}t$. $\check{x}\bar{o}t$, ung. $\check{h}\bar{a}t$. K.lap. $\check{k}\bar{u}tt$, Nlap. $\check{g}\bar{u}hta$.

Nõndasama nagu suur osa meie pikki silpised hilisemast ajast on, nii on terve kogu diftongisidgi hiljemast sündi. Näituseks Soom. sõnas joutsu vibu, seisma, vörd. tsch. $\check{s}\bar{i}nd'z\bar{e}m$ seisatama, ostj. $\check{t}\bar{o}nt'əm$ seisma, vog. $\check{t}\bar{u}n\check{s}i$, jõudo, Soom. joudo, vörd. tsch. $\check{j}\bar{o}ng\bar{o}$. Algkeeles tõendatav on diftongid sõnas $v\bar{o}i$, Soom. $v\bar{o}i$, vörd. mord. $\check{v}\bar{a}j$, $\check{o}j$, ostj. $\check{u}\bar{o}i$, $\check{u}i$ rasv, vog. $\check{w}\bar{o}i$ rasv, sürj. $\check{v}\bar{y}i$ õli, rasv, $\check{v}\bar{o}i$, votj. $\check{v}\bar{o}i$, ung. $\check{v}\bar{a}j$, arvatavasti ka sõnas $p\bar{o}eg$, Soom. $p\bar{o}i\check{k}a$, votj. sürj. $\check{p}\bar{i}$, vog. $\check{p}\bar{y}y$, ostj. $\check{p}\bar{o}x$, ung. $\check{f}\bar{i}$, $\check{f}\bar{i}a$; $\check{k}\bar{o}i$, vörd. vog. $\check{q}\bar{u}i$, $\check{q}\bar{u}i\check{p}\bar{a}n\check{k}$ = koipää, koidutäht, $\check{n}\bar{o}id$, vörd. vog. $\check{n}\bar{a}it$, $\check{n}\bar{a}it$; $\check{a}u-$ diftong sõnas kauge, vörd. ostj. $\check{x}\bar{u}$ pikk, selle kõrval ung. $\check{h}\bar{o}sz\bar{u}$ pikk.

Tähelepandav on seegi, et meie nüüdistest häälikutest algkeele süsteemis \bar{o} ja \bar{u} puudunud on, nii sama nagu need häälikud neis Indo-Germaani keeles, kus neid nüüd leidub, hilisema aja sünnitused on. Kõik meie \bar{o} :d ja \bar{u} :d on labiaalseerimise teel e :st saadud. Vördle näit. sõna $\check{o}\bar{o}$, mord. $\check{v}\bar{e}j$, $\check{v}\bar{e}$, Klap. $\check{e}j\bar{j}$, $\check{i}j\bar{j}$, votj. $\check{u}i$; sürj. $\check{o}i$, ostj. $\check{v}i$, ung. $\check{e}j$; $\check{s}\bar{u}g\bar{i}s$, votj. $\check{s}\bar{i}z\bar{y}l$, ostj. $\check{s}\bar{o}y\bar{e}s$, $\check{s}\bar{u}s$, vog. $\check{t}\bar{u}ks$, tsch. $\check{s}\bar{z}\bar{a}$, ung. $\check{o}sz$; $\check{s}\bar{u}li$, mord. $\check{s}\bar{e}l'$, $\check{s}\bar{a}l'$, tsch. $\check{s}\bar{o}l$, $\check{s}\bar{u}l\bar{o}$, $\check{s}\bar{u}l'\bar{a}$, vog. $\check{t}\bar{a}l$, ostj. $\check{l}\bar{o}l$, $\check{l}\bar{a}l$, $\check{u}l$, $\check{t}\bar{e}t$, ung. $\check{o}l$.

Konsonantidega on lugu lähedalt samasugune olnud: esialgses Soome-Ugri keeles on leidunud õige mitmekesine astmik kõige mitmesugusemaid häälikuid, mis, rõhu vahekordadega ühenduses, suurt vaheldavust on avaldanud. Lahkumine-

valt meie nüüdsest keelest on selles mitut liiki spirantisid, terve hulk sisisevaid häälikuid olnud; samuti on nasaalsed ained tähtsat osa edendanud, kes teab mitte üksi sõna sees, vaid sõna algusesgi. *K, p, t* kõrval on ehk sel ajal veel häälelisi *g, b, d*:sid leidunud nagu hõngulisi *kh, ph, th*:sid, millest Ugri aspireeritud klusiilid, hõngulised umbhäälikud, või spirandid nagu Ungari spirandidgi *h* ja *f* oleksid tulnud. Nõnda oleks sõnas *tungima* ehk *d* oletetav, vörd. Ung. *dugni*, sõnas *kala kh*, vörd. ostg. *khul*, *zul*, vog. *zul*, *zul*, ung. *hal*. *Pilv* sõnas, — *ph* võid ungar. *folhō*. Isegi spirantisid, võib olla *β, δ, γ*:sidgi, nagu mõned teadusemehed oletavad, on sõna alguses leidunud. Nõnda on ehk sõnas *toom*, algkeeles *t* asemel *δ* olnud, vörd. vog. *l'am*. *l < δ*:st. *S* kõrval on olnud *ś*, nagu sõnas *sada*, vörd. mord. *śada*, *śado*, sürj. *śo* votj. *śu* või *sarv*, vörd. mord. *śura* *śuro*, sürj. *śur*, votj. *śur*; — š sõnas *hapu*, *huba*, vörd. mord. *šapama*, tsch. *šapō*, *sopo* ung. *savanyú*, mord. *šuva*, ung. *sovány*. Selle asemel ei ole *h:d* algkeeles veel olnud. Edasi on sõna alguses olnud *č* (-tš) (võib olla ka *ć*) nii sõnas *sääsk* kalakull, sürj. *ćikci* kajakas, vog. *siws* kajakas, ostj. *šiuws*, *šuyws*, ung. *sas*; sõnas *sōnn*, tsch. *coma*, *ćoma*, *cama* sälg, votj. *ćuny*, *ćuny*, sürj. *ćan*, ung. *csina* varsa. Ka kakuminaalne *tš* (č) on algkeeles tõendatav. Näit. sõnas *süttima*, *sütitama*, tsch. *čukt* — *sütama*, lap. *cakki* *sütama*; *N* kõrval on muljeeritud *n* leidunud, nii näit. sõnades *neelma*, vörd. ostj. *nal*, sürj. *nul-*, votj. *nul-* ung. *nyal*; *nool* ostj. *nal-*, vog. *nal*, *nel*, sürj. *nyl*, *nöl*, votj. *nül*, *nöl*, ung. *nül*, mord. *nal*.

Sõna sees olevate konsonantide edustus näikse veelgi keerulisem olnud, nende rõhust tingitud muutuste tõttu, mis astevaheldusena tuntakse.

Sõnade keskel arvatakse vaheldusi olnud, pääle meie keele tuttavate paenete, nagu *vakk - vaka*, *sōda - sōja*, veel terve rida teisi, nagu *voodi* sõnas *δδ - δ* vahel, vörd. Nlap. *uādde* — *magama m. udo* *magama údomo- uni*, tsch. *om*, votj. *um*, *un* (tүv. *umm-*, *unm* < **ulm*), sürj. *un* (tүv. *unm* < **ulm*), vog. *ul^m*, votj. *ālēm*, *ālēm*, *ūtēm*, ung. *áлом*; *mt - md* vahel sõnas, *andma*, *tundma*, *õõs*, Soom. *onsi*, vörd. Klap. *tomtō*, Nlap. *douđā*, votj. *tod* sürj. *tōđ*, ung. *tud*; lap. *vuōude* — (=andma) *müüma*, votj. *ud* *pakkuma*, *ette panema*, sürj. *ud* *andma*, *pakkuma*, ung. *ad*; Nlap. *vuōuda*.

koobas, m. *unda undo*, ostj. *unt*, *unth* sisu, ung. *odu* koobas, lohk. Samuti *ód - ó* vahel sõna u u s, võrd. ung. *új*. Algupärase konsonandi ühenduse *ηk* kõrval on *mk* olnud, nii sõnas king, Soome kenkä, võrd lap. *kemga*, M. *kémé* tsch. *kem*, sür. *kem*. *Mś* (võimalik, et *mś*) on Soome keeles alal hoidnud tüves kontio=karu, võrd. Klap. *kimc*, Nlap. *guovčča*; läm(p)sä, võrd. tsch. *läp^dšam* ohelik, Klap. lavce. N hääliku olemasolu, nii hästi sõna sees kui sõna alguses, on juba ühis-Soome Ugri — Samojedi ajast tõendatav. Võrreldagu Soome k y y n e l pisar, lap. *keñnal*, ung. *könny*, samoj. *hājel*; minija, ung. *meny* samoj. *meje*; neelma samoj. *ñalña*: ga; sam. *ñami* sõna vastab ung. nyelv = keel, tüvi neelme. *Šn* ühenduse kõrval, nagu näit. Soome keele tüves vehnä = nisu, leidus mitmesugusid konsonantide ühendusi *ts*: ga (*is* ja *ts*: ga), nõnda *čn* sõnas hähn = rähn, võrd. lap. *čaitne* rähn, Klap. *časne*, tsch. *šiste*, votj. sür. *šiz* — mord *šeksan*; sõnas händ, võrd. ostj. *tsants* selg, sõnas küüs, Soom. kynsi, meie künti, võrd. mord. *ken^dze*, ostj. *konts*, vog. *kons*, Kol. lap. *kanc*. Naasaal *η*, iseäranis ühendusena *ηk*, kuid üksigi, on suurt osa algupärase Soome-Ugri häälesüsteemis edendanud. Nii on meie pikad vokaalid sõnades jää, pää, hiir, vöö, kuu, püü murd. veel püvi *η*: e kadumise teel sündinud; samuti *v* sõnades tüvi, suvi, (võrd. ost. *tōη*, vog. *tüw*). *η* kõva astme *ηk* jätkajat edustavad meie keeles seesugused tüved kui häga, hagemä, lugema, lagi, võrd. viimast sõna mord. *lanjo* = mööda, ostj. *lōñkə* — peitma, katma. Samuti on sõnades jõude, ja hu — algupäraselt ja uh — *η* olnud, mida nüüdne *u* häälik edustab; i sõnas wäits, Soome sõnas veitsi on *η*: st tulnud. Ka sõnas alg- on *g* asemel *ηk* olnud, nagu sõnas o d a d: ees *η*, võrd. ostj. *oñt3*, Ahlq.; *oñti*, vog. *auta*, edasi sõnades sisalik, sees, võrd. tsch. *señsale*, mäe tsch. *sansaló*, sürj. *dzodsúl*; v asemel sõnas pilv võrd. ostj. *pilñə* —, ung. *felleg*; lõpuks 2 ja 3 silbi keskel sõnas pedakas, jalakas, muurakas, võrd. ka Soome jalava, tohtaja ostj. *iaxtəñ*, tõug vesilindu, võrd. mord. *selen*, meie muurakas ostj. *mōrəñk*, lõuna-ostj. *mūreχ*: ga.

Võimalik, et isegi *r* ja *l* häälikuid algkeeles kahtsugusid on leidunud, selle järel otsustades, et *r* Votjaki keeles seesugustes sõnades kui rokk, repna (auk) *dž*: ga edustatud on, võrd.

votj. *džuk, džapi*. Samuti edustab l:e ühes rühmas põhj. ostjaki sõnu *t*, võrd. meie leil, süli ostj. *tít* hing, *tət* süli; teiselt poolt aga pala *puul*, lükkama *lökni*. Algkeelest pärandatud on samuti l ja l' vahetegemine; viimane häälik on näituseks sõnas *lang*, ostj. *l'eu*, Surg. *läux*, id. *l'ox*, ung. *levény* sõnas leidunud; ka muistse haldija nimes koll, Soom. koljo võrd. ugr. *kuł' kol'*.

Mis sõnaõpetuse kohta ütelda, siis on algkeeles pääle paljuse, mille *t* ja *ı* Soome-Ugri ajast pärandusena saadud, veel kaksikarv, *d* *u* *a* *l* olemas olnud, nagu nüüdgi veel Lapi ja Ostjaki keeles.

Muidu on peaaegu kõikide meie käänete liited algkeeles leidunud; olgu ka, et nende tarvitus sugugi nii kindel ei näi olnud, kui meie nüüdses keeles; sellest see lahkuminek, mis elavate Soome-Ugri keelde käänamises valitseb, kuna üks keel ühe osa algupärasest varast, teine teise osa alal on hoidnud.

Nominativuse tähenduseks ei ole Soome-Ugri algkeeles isesugust lõppu olnud, vaid lihtne tüvi.

Samuti näikse genetivus lihtsa teise sõna ette asetamise tõttu küllalt selge olnud; meie genetivus enese vana *n* lõpuga võrd. *maantee*, on algkeelsest possessivilisest adjektivist arenenud, sellest meie nüüdsesgi keeles olev laialine genetivuse tarvitus, sagedaste adjektivide asemel, näit. kirjanduse õhtu = kirjanduslik õhtu j. n. e. Nõnda on siis ka *maan-tee* = *maa omast teed* algupäraselt tähendanud, nagu *isa maja* = *isa päralt*, *isa oma maja* tähendanud. Tähtsat osa algkeele käänamises on algupärased kohta tähendavad liited edendanud; neist on üldse suur osa käändeid sündinud, nagu ruumilised mõisted muidu ka algupärasest keeles esimesel kohal on olnud. Kuid seesugustest algupärasest koha käänetest ei ole meil mujal kui mõnes adverbialses ütluses jälgi jäänud. Nõnda on algupärane lokativus *na*:line olnud, võrdle veel meie *siin*, *kodu*, *taga*, vanas keeles *kodona*, *tagana*. Sama lugu on algupärase ablativusega, mille liide *da* on olnud, võrd. *siit*, *alt*, samuti *takka*, *kottu* < **tagada*, **kododa*. Sellest käändest on ka meie partitivus saanud, mis käände tarvitus nüüd peaaegu ainsaks on saanud. Partitivuses on nähtavasti kohaimest välja mindud, nagu nähtavasti nüüdistesgi Romaani keeles asenemine on käinud: võrdle meie pala *luud* < algupär. pala *luuda* = pala luust, it. un *pezzo di osso*, pr. un *morceau d'os*. Lähenemist mingi poole on algkeeles *k8* lõpuga tähendatud, võrd. meie *murdel. ala*, *taha* < **alal*, *tagak* — sõnakujudest saadud. Kuid selle kõrval, mis partitivuses koha mõistest välja minnes võidi osa-

lise aime tähendamiseks saada, on algkeeles juba oma objekti, arusaadavasti täisobjekti kaasus olnud, mis kindlasti määratud mõistet on tähendanud. Selle lõpp on meie keelest kadunud, Soome keeles leidub ta veel *n*:na, tulnud < **m*, mis algkeeles lisaks vokaalilõpuline on olnud. Algkeele ajajärku näikse ka karitivuse kindlaks arenemine kuuluvat nagu samanimeliste adjektivide sündimine. Kes teab samast ajast on ehk meie vana instrumentalise sündimine, mis arvatavasti koha mõistest on saadud. Nagu teada on meie vana instrumentalis *n* lõpuline olnud: (võrd. lokativuse *n* a lõppu sellega, *palja* *jal* < **paljain jaloin*. Suur osa teisi kaasusi, mis nähtavasti kokkupandud on olnud, on ehk seesugustenagi juba algkeeles võinud küll leiduda, kuid nende lõpuline kindlaks saamine ei näi Soome-Ugri aega ulatavat. Nõnda on lugu meie kahe kohta tähendavate kaasuste reaga: *l*- ja *s*-eliste käänetega. Nende lõpud on algupäraselt järgmised olnud: *lna*, *lta*, *len*, *sna*, *sta*, *sen*, kus, *na*, *ta*, *n* lihtsalt liikumise sihti tähendavad lõpud on olnud, *l* ja *s* sellevastu liikumise piiri määravad. Võib olla, et ka õige vanasse aega meie terminativus ulatab, enese algupärase **unnik* lõpuga, mis nii samuti kokkupandud ehk on. Kokkupandud näikse ka *-ksil* lõpp faktivuses olevat.

Komporativus, algupäraselt augmentativiline, suurendav adjektivum on juba algkeele tagasi viidav, võrd. meie murdelist *nooremb* = *noorem*, Soome *nuorempi*, Setu *nooreb*, ung. *gyermekebb* lapsikum.

Substantivisid ja adjektivisid sünnitavate liidete poolst on algkeeles samuti suur mitmekesisus valitsenud. Kaugelt suurem osa meie nüüdses keeles leiduvaid sünnituse-lõppusid on algkeele tagasiviidavad, nõnda näit. lõpp *v*, (algupär. *ba - ba*) sõnades *orav*, j. n. e. infinit. *da*, *ma* näit. *koolma*. Samuti on kordarvude — *nd8* suffiks, näituseks sõnas *kolmande* — võrd. vog. *xurmint*, ung. *harmad*.

Teatavasti on meil vanast possessiviliste pronomenite asemel isesugused suffiksid sõna lõpus leidunud, nii on näituseks: *minu*, *sinu*, *isa* j. n. e. asemel *isani*, *isasi* j. n. e. üteldud, nagu nüüdgi veel Soome keeles. Need suffiksid ehk liited on samuti algkeelest pärit ja kahtlemata isikuliste asesõnadega ühte asetatavad.

Mis verbisse puutub, siis on suur osa neid elementisid, millest üksikud tuletatud verbid või üksikud moodused ja ajad, samuti algkeelest otseteed pärandatud; kuid mitmes keeles lahkuminevasti just selle mitmekesisuse tõttu, mis algkeeles oletatav on. Üksikud sünnituse ained, suffiksid ja lõpud on teises keeles isesuguse tarvituse saanud, teises jälle haruldastena täiesti kaduma läinud. Mis eraldi sünnituse liidete kohta,

siis on juba Soome-Ugri esikeeles *l* abil samuti frekventativist, korduvat tegevust tähendatud, võrd. *lenn* ja *lennan* samuti *nd*:ga võrd.: *saan*, aga *saandelen*, *sk*:ga võrd. *laulan*, aga selle vastu Setu laalaskelen; *t*:ga kausativist ehk juhutavat tegevust, võrd. *istun*, *istutan*, *pääsen*, *päästan*; *b* — :ga refleksiivilist tegevust võrd. *joon*, aga *joobun*. Samuti on lugu hulga denominaalsete verbumitega olnud, mille tuletuselõpud juba Soome-Ugri aegadesse kühnivad, nõnda *i* sõnas *poegima*, *ne* sõnas *pimema*, *u* sõnas *mustuma*.

Soome-Ugri verbum on suurelt osalt nimesõnaliseks peetav, kui mitte täiesti. Nagu teada on algkeeled üleüldse rikkad kesksõnadest ehk partitsipiiumitest, nii näituseks on Greeka keelega lugu olnud. See, kes teab, vastab looduse rahva tarvet asju konkreetlikutena ette kujutada, nii et seesuguses keeles mingi tegevus üleüldse olevana, resütaatlikuna sündmusena esitatakse. Looduse rahva keeles ei ole *lind* *laulab* muud kui *lind laulja*, *lind*, kes *laulab*, nagu meie keeles algupäraselt tõesti ka lugu on olnud. Meie verbumi muutumine tervega ei näi muud olevat kui seesuguste partitsipialiste ütluste rida. Nii on olevikus kahtlemata lõppude ees olnud *k* nähtavasti mingi, iseäranis olevikku tähendanud omaduse sõna aine, et mitte ütelda partitsipiumi, millele siis pronomiinid lõppu on lisatud. Nõnda on algkeeles *loeme* nii sama palju tähendanud kui *lugevad* *me*. Samuti on mineviku *i*:s arvatavasti mingi teine puhtasti nominaalne sünnitus, millele nii sama lõpud otsa on liidetud. Asi saab iseäranis silmapaistvaks, siis kui nõnda-kutsutud eitava pööramise küsimuse alla võtame. Nagu teada ei muudeta meie keeles verbi siis kui selle eel negatsioon, eitus käib. Imelik küll, võiks mõelda. Kuid mis on õige selle taga? Ei muud midagi kui õige lihtne põhjus. Me teame, et meiegi vanemas keeles selle asemel, et ajasõna muuta, lihtsasti negatsiooni muudeti, siis mitte ainult *ei* või *ep* ei üteldud, vaid *en*, *et*, *ei* jne., minevikus isegi *esin*, *esid*, *esi* jne., mis ka õige vana võib olla. Loomulik, et niimoodi pronominaalsid liiteid juba keelesgi valitseva ökonoomia pärast verbi tüve külge teist korda liitma ei hakatud — sellest siis eitavas pööramises verbi tüve muutumatus. Et nüüd tõesti näha, et verb olevikus muud ei olnud kui nominaalne sünnitus, kõrvutatagu eitav olevik minevikuga: * *emme tulek* (võrd. Soome oleviku *tuleme* < **tulekme*) ja *tulnud* (ilma negatsioonita aga *tu/in*). Pandagu iseäranis ilmse partitsipiumi leidumine mineviku eitavas ütluses tähele. Ei jää siis kahtlust, et kogu meie ajasõna oleviku ja mineviku vormid partitsipialised sünnitused on; võib olla samuti käskiv kõne, kus vanema keeles nii sama *k* lõpus on olnud kui olevikus, näit.

loe < * loek = (ole) lugija j. n. e. Moodustes on selle vastu kõigesugused võinud deriveeritud sünnitused, kuid loomulikgi, küsimusesse tulla, nii arvatavasti konditsionaalises tuleksin, kus *ks* aine on, ja potentsiaalises, näit. *laulanen* = laulan küll, kus *ne* aine leidub.

Kui üleüldse Soome-Ugri lause kohta midagi ütelda võib, siis ehk ainult seda, et see lihtne partitsipialne lause on võinud olla nagu see iseäraldus tervest keelest on pidanud läbi käima.

Nõnda saab muu seas seletuse seegi, et verbumi ühendusesse peale lõpus leiduva subjekti kergesti objekt, pronominaalne arusaadavasti, on võinud mahtuda ja niimoodi isegi objekt-pööramine sündida, mis teatavasti Ungari keele iseäraldus on; see leidub küll ka teistes Ugri keeltes, isegi Mordva keeles. Ka see asjaolu omast kohast näitab kui lõdv verbi sünnituse ja selle järgne pronomini ühendus võis olla. Võrreldagu näituseks Mordva: *tonaftamak* = sina õpetad mind, aga *tonaftanza*, ta õpetab sind, kus viimases *za* = ta ja *tan* = sind tähendab j. n. e. Selle Soome-Ugri lause iseloomulise ehituse põhjal saab mõistetavaks seegi, miks meil negatsiooni järel harilikult partitivus käib, mis kes teab muud ei ole kui mingisugune ablativuses olev atribut ja siis niimoodi elavasti Romani keelsid de ühendusi meele tuletab. Nõnda ei ole algupärasest keeles lause ei näeteda ehk muud tähendanud kui: (mina) mitte nägija temast = mina tema mitte nägija. Ei tarvitse ehk lisadagi, et lauseühendused nii moodi õige isesugused pidid olema, õige ebamäärased ja vähe kindlad. Kõigesuguste sidesõnade kehvus alalise partitsipialiste ütluste kõrval peab Soome-Ugri algkeele iseloomuline joon olnud olema, samasugune kui see, mis, mõnda nüüdist Europa keelt Ladina või Greeka keelega võrreldes, silma torkab — võiks kes teab ütelda, mingisugune sidesõnatus, nagu sidesõnad tõesti üleüldse hilisema mõtte arenemise tagajärjel muudest ainetest saadud on. Tähelepandav on seegi: me leiame nähtavasti selleaegiste laenude hulgast isegi meile tuttava sidesõna *või* algp. *murđ. vai*, sidesõna, mis kahtlemata indo-iranlaste käest on saadud. Seda sidesõnade kehvast ei või sugugi Soome-Ugri algkeeles imetleda, kui meeles peame, et meie Eesti keelgi selle poolest kaugelt nii rikas ei ole kui mõni kesk-Europa vana hariduse keel; ka meie lause vastameelsus pikkade järkude vastu, nii palju kui see tõesti põhjendatud, on eelmisega nähtavasti mingisuguses ühenduses. Meie Soome-Ugri aegsed esiisad on selle poolest, nagu üleüldse vanad rahvad, palju sünteetilisemat mõtete avaldust harjutanud, kui seda enam analüütilist laadi, mida me enese meele liigutuste tõlkimiseks tarvitame.

(järgneb).

V. Grünthal.

C. R. Jakobsoni kirjad Koidulale.

(1869—1870).¹⁾

I.

Auustud preili!

Kui mind keegi Teie wiimast kirja lugedes oleks tähele pannud, siis oleks ta tõesti üht imenägu näinud. Nagu päikene, kui ta pilwede tagast wälja tuleb, nõnda läikides oleks ta Teie lahkeid sõnu minu silmadest wälja näinud paistwat. Aga, kui ma ütlen, et taewas enne lugemist pilwis seisnud, siis palun Teid ka, mitte arwata, nagu oleks ta seda ehk Teie esimese kirja pärast olnud. Mitte koguni. Mis see inimene iga päew peab ära kannatama, kes ennast oma isamaa kasuks on walmis ohwerdama, seda on sõnadega raske ülesrääkida. Mida puhtamad tema nõudmised on, ja mida otsekaudsemat teed ta käib, seda vähem saab tal tõiste inimestest rõõmu, seda enam waenlasi olema. Just seesugune lugu on aga minuga. Ma ei mäleta üleüldse enam, millas mul minu praeguse tee peal tõiste inimeste poolt äratust ehk rõõmu on saanud: Minu ainus rõõm on see, kui tean, et ma oma rahwa kasuks jälle midagi head korda olen jõudnud saata. Et lugu nõnda on, seda wõite täitsa uskuda. Ehk mis sunniks mind muidu jo peale kaks aastat soola ja leiba sööma, kus ma ommeti iga silmapilk kõige vähemalt 1500 rublaseid wõiks saada? Need sõnad näitawad Teile ehk nagu iseenese kiitus wälja, aga seda naad mitte ei ole. Teie olete esimene, kellele ma sest olen rääkinud, ja ma palun Teid wäga, kellegi muule sest asjast kõige vähemat nimetada. Et ma aga praegu sest olen rääkinud, see olgu Teile tunnistuseks, kui wäga ma soowin, et Teilt kõik waled mõtted minu tegude pärast kaduksid. Sest on seesugused mõtted suure hulga suus teravad oksad, siis on nad rahwa paremate suus kaheterased mõõgad, kes läbi ihu ja hinge tungiwad.

Teil on õigus, kirjasõna teel on mõnest teadawast asjast raske kõnelda. Aga nõndasama wõime ka ütelda, et ta wahel kõige kergem tee on. Suusõna ei oleks mitte seda teinud, mis Teie tõine sõnumik tegi, sest ta on, kui ka silmapilguks, kõik pilwed metsa ajanud, ning ka Teie esimese kirja peale waatan ma nüüd hoopis teise silmaga. Jäägu sellepärast tulewikus kõik kaksipidi mõtlemised meie wahel häbiks; ärgu naad leidku meie juures kõige vähemat maad; walitsegu üksi üksmeel ja üks eesmärk: meie isamaa ja rahwa kasu eest!

Teid südamest terwitades

Teie alandlik C. R. Jakobson.

St. Peeterburgis, 26. Jürikuul, 1869.

1) Avaldame alamal 13 kirja, mida C. R. Jakobson — ta ise kirjutab siin ja mujal C. R. Jacobson — Koidulale saatnud. Kirjad on Dr. H. Rosenthal Tallinnast E. K. Seltsile kinkinud. Kahjuks ei ole korda läinud C. R. Jakobsoni pärijatelt Koidula kirju avaldamiseks saada, mis C. R. Jakobsonile vastuseks kirjutatud on. Toimetus.

II.

Auustud preili!

Minu wiimase sõnumiku järel Teie kätte loodan ma, et enam ühtigi pilwet meie wahel ei ole, kes meie sõbruse pääwapaistet kudagi wiisi warjaks. Peaks teie pool weel midagi olema, siis loodan ommeti, et üks suusõna teel läbirääkimine Tartus, kuhu ma laupäewaks tahan sõita, wiimasedki udupilwed ära saab ajama.

Teie rääkisite omas esimeses kirjas ühest auuhinnast, keda meie poolt lootsite tulewat. Selle asja pärast rääkisin ma kohe mitme mehega, kes silmapilk walmis olid, ohwrisi selle asja heaks andma. Meie nõuu oli, üht nootide kogu ilusaste sisse lasta kõita, kus iga rahwa kõige paremad meestekoorid oleksid koos olnud, s. o. kus 10. ehk 15. raamatud nootidega pidid üheks raamatuks kokku saama köidetud. Aga asi läks pärast wette, ehk küll jo ühe muusikusele üles oli antud, neid nootisi wälja walitseda. Ja kes oli süüdlane? „Eesti Postimehe“ liig „priiuse“-kära. Ühe eesti „laulupüha“ hääks oleksid need mehed walmis kõik tegema, aga „priiuse ja jubelipüha“ nad ei tunne ja ei mõista — ja ka mina mite. Kõik heitsiwad tagasi, ja minu jõud üksi ei kanna seesugust suurt kulu oma peale wõtta. Ja see läheb üle minu jõuu, mis ma Kunileidi laulude wäljaandmise juures olen kannud. Kahju et „Eesti Postimees“ wiimasel ajal üht teed on hakkanud käima, kus tal õppetud Eestlaste nõuu enam ühtegi ei maksa, s. o. nende õppetud Eestlaste nõuu, kelle õhjadest mõnedgi awalikud asjad meie rahwa elus saawad juhitud. Ma kardan, et ta sellega iseenelele kõige suurema kahju on teinud!

Ma olin palju Soome palju Soome ja Madjaari rahwa laulusi korjanud, ja seal pidulaulude seas trükkida lasta. Aga et „Wanemuine selts“, oma wäljaspooliseid liikmeid ses asjas ei arwanud tarwis minewat abiks paluda, siis ma ommeti ei wõinud iseennast toppima hakkata. Ma wõtsin nõuuks, neid laulusi oma kulu peal wälja anda. Et aga aeg käest ära läks, ei jõudnud ma neist enam trükkida lasta, k ui Kunileidi laulusi üksi. — Teie kirjaga saadan siis nüüd ka ühtlasi mõned neist raamatutest Teie armsa Pappa kätte, ja olen neid ka iga koori kätte läkkitanud, keda „Eesti Postimees“ laulupüha osawõtjaks nimetas. Kõik need trükkimata laulud jääwad nüüd weel mõneks ajaks minu kappi seisma. Neid on seal lõpmata ilusaid, keda kõige esimeste Peeterburgi meistritest nelja heale peale olen lasknud seada.

Teid südamest terwitades jään

Teie alandlik C. R. Jacobson.

Pargolas, sel 7-mal Mail 1869.

III.

Auustud sõberana!

Teie sõnumik on mind, nagu ika, wäga rõõmustanud, ehk küll see kord kurwa asjaga peale hakkasite, kellest ma elusalt osa wõttan. See-sugune õnnetus on raske ja paneb meid kokkuma; siiski trööstib meid

see teadmine, et wasta looduse seadust, mis suurem inimeste hulk „Jumala tahtmiseks“ nimetab, ühtegi ei sünni, ja et see looduse seadus täitsa meie woli al seisab. Üksi see inimene, kes oma mõistuse wasta eksib ja teda ära salgab, langeb selle seaduse waljuse alla. See annab meile julgust, see peab meid trööstima.

Ma tänan wäga Kreutzwaldi raamatu eest; aga kogemata olete teisest poognast kaks tükki saatnud ja esimesest ühtegi, nõnda et mul nüüd Tantalose lugu käes on. Peastke mind pea jälle selle nuhtluse alt ära!

Mis Teie oma lauludest ütlete, seepeale ei wõi ma muud, kui Bürgeri laulusõnadega wastata: „Es blüht ein Blümchen irgendwo — in einem stillen Tal“ n. n. e. — Ka oma raamatu tõise jau sisse, ärge pange pahaks, olen ma Teie lauludest kolm tükki üleswõtnud, need on: „Looda!“ „Oh armasta!“ ja „Lina taim“. Minu põllumeeste silmad ei tohi mite mulla ja sealt saadud kasu külge kinni jääda, waid kõikide nende tegudega peawad ülemad paleused ühes ja seltsis käima. Need paleused on inglid, keda ma üksi usun. Teie uut laulu: „Ma sidusin“ n. n. e. soowiksin ma hea meelega näha. Ehk on Teil ka mõni laul tagawaraks, kes nimelt talurahwa elu külge puudub ja sellepärast „Teadus ja Seaduse“ tõise jau sisse mahub. Mõttelge, kui palju seesugune laul selle koha peal õnnistust wõib saata! — Kas Teie omad uued laulud kõik Germanidest saadud riimides laulate? Katsuge ommeti wahel kord ka wana auusat eesti wiisi: tema rikkus on lõpmata. Mis oleks alseisaw laul riimides? Üks sõamees, kes ennast waenlase mundriga on chitanud.

Laula siiski!

Laula, laula, leppa-lindu,
Tõsta healta healitseja! —
Mis ma laulan leina lindu,
Kukkun kurwa kaebdusorja?
Weersid seie verekokkad,
Käisid siin ned kullisnokkad,
Lõhkusid mo leppast maja,
Kiskusid mu kalli pesa,
Poed söödi pollastuseks,
Naese wiidi naagustoiduks;
Murti maha leppa ladwad,
Targu kõue Taara ladwad
Tehti ristid otsa täheks,
Tappe täheks, mängu märgiks!

Mis weel laulan leina lindu,
Kukkun kurwa kaebdusorja? —
Laula siiski leppa lindu,
Tõsta healta healitseja,
Laula metsa lausumaie,
Sarapiku sajatama,

Leppad häda leinamaie,
 Kased kurbtust kuulutama,
 Taara tammed tunnismehiks;
 Unest laula unistajad.
 Wiimasedki wiivitajad!
 Mardus tulgu läbi metsa
 Sundmuskäijad üle soode,
 Hirnuwaimud hiiedesse!

Mis Teie ühe eesti naesterahwa-kooli eest tahate teha, selle eest tänan Teid jo ette. Seesugusi koolisi on meil kül hädasti tarwis. Hansen ettewõtmisest olen ma ka jo kuulnud; siiski loodan ma, et rahwas selle wasta saab olema, kui ta seal saksa keelt hakkab õpetama. Mis neist tüttarlastest siis saab? See kool ei saa muud olema, kui üks „Kammerjungfern“-kool. Minu käsi läheb rusikasse, kui seesuguste „rahwa-sõprade“ peale mõtlen. Kirjutage ommetegi aegsaste „Postimehes“ selle wasta!

Muidu olen aalehtedest kõik numbrid kätte saanud, muud kui mite „Jututuast“ № 37 ja ka (ma ei tea kuidas see on tulnud) № 16, 17 ja 18. „Eesti Postimehest“ on № 6 tulemata jäänud. Kui Teil wõimalik on, siis palun omale neid numrиси läkkitada.

Postimees kirjutab meie uuest kooli seadusest ja soowib, et ühtegi takkistust talle tee peal ei peaks juhtuma. Seda ei peaks ta mitte tegema. Parem on ilma kooli seaduseta tööd teha, kui halwa seaduse sundmuse al. Ka on Preisi maal selle asjaga oopis teine lugu. Seesugusest kooli-seadusest, nagu nüüd meile soowitakse, tahawad Preislased just lahti saada, kes selle maa kooliasju ligi 20 aastat otsa tagurpidi on pannud käima. Kooliasjad wõiwad üksi siis edeneda, kui koolmeistridel nende juures ka ühes on rääkida, aga meie uus seadus tahab koolmeistri käest weel wiimasedki õigused ära kiskuda ja meie koolisi pappide jalgpingiks teha. Oma raamatust olen paar tükki Soome maale saatnud. Aga kui Teie soowite, siis wõin Teile selle tarbeks omast paremast trükkist, mis sõpradele olen lasknud teha, mõninga anda.

Ühes läkkitud teadaandmist palun minu rehnungi peal „Postimehe“ kuulutamiste seka üles wõtta.

Teid südamest terwitades jään

Teie alandlikus sõbraks C. R. Jakobson.

St. Peeterburgis, sel 29-mal Wiina kuul 1869.

IV.

Auustud sõberana!

Mis mind täna iseäranis sulge sunnib kätte wõtma, on meie Aleksandri kool. Ma olen nüüd ka Adamsonist saadetud kirjad läbi lugenud, aga minu südant on nad rõõmuga täitnud. Ma ei leia seal ühtegi sest, mis Teie kirjutate „ausgesprochenermaßen eine russische Anstalt“, mis

mulle suurt muret tegi, waid seal seisab selge sõnadega „estnische höhere Volksschule“. See läheb ka täitsa sellega ühte, mis walitsuse zeitung kirjutab, kes kuulutab, et Keisri herra ühe e e s t i kooli heaks käs kinud korjatust korda seada. Keisri herra oma sõnu ei saa aga keegi wiltu tohtima pöördä, ja ühes e e s t i koolis wõib õppetuse keel üksi eesti keel olla, muidu ta eesti kool ei oleks. Olgu peale, et rohkem wenekeele õppetust nõuetakse kui alustuses asutajate tahtmine oli, ega see kellegile kahju ei tee. Ja oleks ka selle keele nõudmine nii suur, et ülema klassides Wene-maa geografiat ja historiat wene keeles õppetakse, siis peaksid naad selle eest meie kooli ühe gümnasiumiga ühe järje peale tõstma, mis muidu mite ei saaks olema. Ka ei saa seegune kord meie rahwale ühtegi kahju tegema. Waadake ommeti selle peale, mis s a k s a d meie maal teewad. Mitmes parohialkooliski on kõik õppetuse läbikaudu saksakeeli ja eestikeele rääkiminegi on ära keelatud. Teie seisate seal Tartus liialt Sakste paelade al. Meie peame ommeti wahet tegema selle wahel, mis Wenelased Sakstega ja mis nad Eestlastega teewad. Soome maal kisedawad Rootslased nõndasama, nagu meil Sakslased aga nende kurbduse kisa on just Soomlaste hõiskamine. Teie ehk ütlete ja Moskwa zeitung tahab ommeti kõik wenelasteks teha! Mina aga wastan: Moskwa zeitung ei ole riigiwalitsus ja suurem jagu wene zeitungisi käiwad oopis tõist teed. Aga ka seda head, mis Moskwa zeitung Eesti rahwale on teinud ja toonud ei ole mitte üles rääkida. Sellepärast ma palun Teid, katsuge rahwast tulise kõnega selle kooli poole awateleda. Ärge aga muust rääkige, kui tema kasust, et ta üks e e s t i kool saab olema, meie armulise Keisri herra sõna järel, ja et ta seda suurem saab asunud ja ka seda odawam olema, mida enam raha koku tuleb. Rahwas ei tohi muud teada, kui et ta oma raha ühe eesti kooli heaks annab. Peaks siis pärast mõnel lusti olema, seda kooli wene kooliks umber monudada, siis wõib rahwas oma raha tagasi nõuda, sest et ta seda üksi e e s t i kooli peale oli annud. Seesugust kära aga ei saaks keegi julgema elule sünnitada, nimelt weel, et seega ka Keisri herra oma sõna saaks waleks tehtud. Teie näate sest, meie asi ei wõi sugugi parem olla, kui ta praegu on. Mida rohkem raha Eesti rahwa poolt koku tuleb, seda julgem wõib ta olla. On aga lugu nõnda, et ehk wenelaste poolt 100,000 ja meie poolt 5 ehk 10,000 koku on tulnud, siis saame kül mõndagi alanduses wastu pidama wõtma, mis meil muidu mite tarwis ei oleks. Sellepärast raha õige palju raha! Kõik laulu seltsid, mängukoorid n. n. e. heitku töösse, kõik koolmeistrid ja muud rahwa sõbrad aitagu selle asja heaks ühes. Nüüd wõime weel ütelda, et wõit weel täitsa meie käes on. Sest üleüldse ei ole see programmi kinnitamise wiiwitus midagi muud, kui kartus et see kooli asi pärast ehk Sakste kätte ei langeks, kes jo ka õige palju raha põllumeeste kooli heaks koku pannud on.

Teid südamest terwitades

Teie alandlik C. R. Jacobson.

St. Peeterburgis, sel 1. Jõulu k. pääwal 69.

Auustud sõberana!

Ega Teie ommeti minu wiimase kirja üle pahased ei ole? Mul on wahel, kui ma üht asja tulisel mõttel taga ajan, üks iseäraline wiis rääkida ja kirjutada, kes kuuljale ja lugejale kõnet liig waljuks teeb, mis ta aga sugugi ei ole, sest et mo süda ikka pehmeks jääb ja mo uuled selsamal silmapilgul iga sõbruse suuandamisele walmis on. Ärge laske ennast sellepärast minu wäljaspoolisest karedast paistusest petta, waid mõttelge minu südame peale, keda Teie weel sugugi ei tunne, ja unustage uuel aastal, mis Teid ehk wanal on pahandanud.

Kahju, et meie nii kaugel tõine teisest elame, ma soowin, et suusõnal sagedamalt Teiega wõiksin rääkida; mitmed asjad saaksid siis selgima. Kahest ja kolmest tunnist ei ole mite sellepeale küllalt, sest seda ma ütlen minu waim ei ole mite nagu mõne muu juures, kes kui pudrupada mõne minuti sees üle keeb, et kõik maailm kohe keeb, et kõik maailm kohe teab, mis haisu ja magu ta on. Nagu minul, nõndasama saab tõesti ka lugu Teie juures olema. Sellepärast ütlen weel korra, kahju meile mõlematele ja meie isamaale, et meie nii kaugel tõine teisest elame!

Aga ütelge mulle ommeti, mis Teie pääsukese jut õiguse pärast tähendab? Ma mõistan, aga ei mõista ka mitte. Ärge tehke, Ärge tehke, et ma Teid mõne Taara-hiie kohtu ette ei kutsu. Teid on Jumalad loonud, et Eesti isamaa heaks elate. Ärge seda julgege ära unustada.

Teie laulusi soowiksin ma enne trükkimist ka lugeda. Kõige vähemalt annan Teile nõuu, Kreutzwaldi wiili mite ewangeliumiks pidada, nimelt keele poolest mite. Teie jo teate, et mõni wiil ka väga kareda kiuline on ja et iga wiil iga asjale ei kõlba.

Weizenbergiga ei ole suur tulukene meie maalt wälja läinud. Ta oleks ehk kaugemale saanud, kui ta sai, aga pidas ennast kõige suuremaks meistriks Peeterburgis ja tegi ennast see läbi narriks. Tema anded ei ole suured, ehk ta kül ise ennast kõige suurema „Genie“ arwab olewat, keda kõik maailm just nende annete pärast taga kiusada. Kahju, et lugu nõnda on ja weel suurem (?) kahju, et tal ka cesti meel täitsa puudub! Kõik meie püüdmine sinna poole oli ilma asjata.

Teie kartus, Dr. S kohta on väga õige. Sakste poliitika sisteem on väga lai ja peenikene. Wahel on neil ka Eestlaste ja Soomlaste wastastiku sõprust tarwis, n. n. e. Ma ütlen jälle, kahju et nii kaugel tõine teisest ära elame, mõndagi peenikest plaani wõiksimel seal nurja ajada! Kui Teie ehk arwade, et mul Balti asjad tutwad ei olla, siis eksite. Ma tunnen nad kõik ja wõiksin mõnes tükkis ennast seal prohweti paiste sisse tõsta. Seda suurem aga on ka mo südame walu, kui nään, et mõni Eestlane (kas meelega ehk tahtmata ükskõik) eesti lippu all waenlase leeris wõitleb.

Postimeest ja põllumeest palun mulle ka tulewal aastal edasi saata. Maksud saan edespidi ära toimetama. Ka saadan siin ühe weikese kirja ühes, mis Postimehe sisse üles palun wõtta. Wäga tulus oleks, kui kustkiltki poolt nii palju raha kokku tuleks, et Baltiska ümberkaudse talupoegade kätte, kes kalapüüdmisega oma leiba teeniwad, mõni sada minu „Kauba laewa wäest“ ilma hinnata ära wõiks jagada. Kui ka iga sada lugejast üks ainus on, kes asja tulise waimuga käsile hakkab wõtma, siis on sest jo täitsa küllalt. Kui jo rahwa enese seka rohkem õiget elu tuleks! Sel wiisil ei ole midagi wõimalik teha. Rahwast on tarwis elule äratada, aga kelle üksiku inimese jõud seda kannab. Ma ei tea, kas seda mujal oleks sündinud, aga minu ülewal nimetat raamatust, kellest 4000 lasksin trükkida ja kellest mul ühtegi kasu ei ole, on seiemaani 200 tükki ära müüdnud ja 800 ilma hinnata wälja jagatud. 3000 tükki seisawad mul weel kappis ja ootawad paremat aega. Eks ma ole küll üks õnnelik kapitalist!

Soowin Teile üht rõõmsat aastat!

Teie truu alandlik

1. nääri k. 70.

C. R. Jacobson.

VI.

Auustud sõberana!

Teie ütlete, et Teie sugugi pahased minu peale ei olla, ja ommeti tunnistab Teie kiri seda üles. Kas see kahekordne suur patt ei ole! Ehk kust tuleks muidu, et mulle nii palju „auustud herrasi“ wasta wirutade ja „sõbrast“ ei ole enam juttugi? Sellepärast palun Teid, parandage meelt, kui tahate, et nuhtlus tulemata peab jääma. Minu nuhtlus saaks aga see olema, et Teile tulewas kirjas eht saksa moodi nii palju titulid saaksin andma, nagu Teie seda weel millasgi eesti keeles ei ole kuulnud. Saame näha!

Teie kingituse eest rahwa hääks tänan Teid kõigest südamest! Ma saan selle raha eest 200 raamatut Russwurmi kätte saatma, et ta neid Baltiska ümberkaudse kalameeste kätte ära laseks jagada.

Mul on wäga raske kuulda, et Teil „Postimehega“ nii palju tööd on. See ei ole mite meie kirjanduse kasuks. Ma aitaks Teid hea meelega, aga kas „Postimees“ minu kirjasi ika tahab wasta wõtta? Mul on kül jo oma zeitungi luba nii hästi kui käes, aga kui ma teaksin, et Teie isa meiega käsi käes tahab käia, siis ma teda sugugi wälja ei hakkaks andma. Sest ma ei ole seda asja mite oma kasu pärast käsile wõtnud, waid üksi selle soowimisega, oma isamaa asju wõidule wiia. Ka nüüd on, Jumalale tänu „Kitsas wärawas“ Sakste käest ära, mis mind kõige enam wihale oli ärritanud. Teie kaebade seeüle õigusega nende üle, kes o m a kasu ika kõige pealt taga ajawad. Ma wõin ütelda, minu südame tundmine on sellepolest puhas. Aga olge Teie, mis Schiller ütleb:

„Aber mit sanft überredender Bitte
 Führen die Frauen den Scepter der Sitte;
 Löschen die Zwietracht, die tobend entglüht;
 Lehren die Kräfte, die feindlich sich hassen,
 Sich in der lieblichen Form zu umfassen;
 Und vereinen, was ewig sich flicht.“

Ma saadan siin neli kirja ühes. Esimese kohta soowin, et Teie kellegile ei ütle, kes teda on kirjutanud. Wäga oleks soowida, et mõni „õppetaja“ tema wastu hakkaks waidlema, sest meie kooliasjad on weel nii waesed, ka seal, kus paremad koolmeistrid tööd teewad, et häda on selle asja peale mõttelda. Süü langeb aga üksi meie „õppetajate“ peale, kellel tuhanded rublad aastas wõeramaa missiooni majadele on saata, aga oma kihelkonna lastel ei ole ühtegi õiget kooliraamatut, kes kõiksugu rumalaid (*ebaloetav*) rahwa seka laiali lautawad ja kooli raamatud ära keelawad. Ma ei kardaks ka oma nime kirja alla panna, aga siis nad ütlewad jälle, et need asjad sugugi r a h w a soow ei ole, waid üksi „Peeterburgi mässajate nõudmine olla.

Ehk ma küll ei nää, mis kartust Aleks. kooli pärast enam peaks olema, sest et Keisri herra teda ommeti eesti kooliks on kinnitanud, siiski ma ei hakka „Postimehe“ peale kaebama, kui ta sest asjast weel ei taha rääkida — rahwa kasuks. Aga selle üle ma küll kaeban, et ta „Põllumehe“ seda soowitud Eestimaa mõisa sulaste wabrikut nii wäga kiidab, keda mõisnikud ü k s i o m a kasuks selle raha eest tahawad asutada, mis nad eesti põllumeestele on kinkinud ja kelle kingituseks nad laulupühaks rahwast lasksid hõiskada. Kes vähegi teab missugune wahe mõisa ja talude põllutöö wahel on ja mis seesugune kooliõpetus, nagu nimetud koolis tahetakse anda, tähendab, sellele on ka selge, et see kool muud ei wõi kaswatada, kui mõisa sulasid. Ja nüüd peada ka weel Liiwimaal põllumeeste kooli asjad „suure maa põllumeeste“ kätte antama. Et parem on sakste orjaks heita, kui oma enese koolis ehk mõni tund wene keelt nädalaks enam wasta wõtta, seda mõistku — —, mina sest aru ei saa. Kui jo ühest koolist ei räägita, siis on õigus ja kohus, et teisest niisama wähe räägitakse, muidu ei käida rahwaga õigel wiisil ümber!

Kuidas Teie, auustud sõberana, wõite ütelda, et Dr. Kreutzwald minu juures suures armastuses ei seista? Ma ei peaks jo siis ka oma rahwast armastama. Meie wõime jo mõnes tükkis wastased olla, aga see on jo jälle tõine asi. Kui ma ka tema äkkilist ja kerget kohtumõistmist laidan, siis sellepärast ma teda ennast jo ei wihka. Waatke seal teete mulle jälle ülekohut. —

Kunileidi käest olen ma nende päewade sees jälle ühe uue koori saanud: „Ema ja laps“, kes talle palju auu saab tooma. Ka ühe soome wiisi on ta nelja healele seadnud: „Suomen salossa“, kellele nüüd weel eesti sõnu tarwis läheb. Kas Teil neid ehk ei ole? Ma tahan sel aastal „Wanemuine kandle heatest“ tõise jao wälja anda, et eesti wiisid nii palju ei ole, siis saan ma ka mõned soome wiisid ühes trükkida laskma. Peale

„Suomen salossa“ on mul weel kolm soome wiisi, kellest ühe Czerny ja kaks tükki E. Meyer nelja healele on seadnud. Ühel on jo eesti sõnad, aga kahel weel ei ole. Seal palun Teid appi. Ma saadan noodid ühes. Kirjadega ühes saadan ka 25 „Kaubalaewa expl.“ Saatke nad sinna, kuhu arwate ja kus nad kasu wõiwad saata.

Minu wend ütleb, et ta „Pöllumehele“ ka hea meelega mõned pildid tahab lõigata, ja et neid, kui nii suured on, nagu lamba pilt nr. 2 sees, 8 rubla eest lubab walmis teha. Et tal aga ühe wene aealehe käest wäga palju tööd on, siis ei wõi ta neid mitte kohe ühekorruga walmis teha, waid aegaealt.

Teie alandlikuks sõbraks

C. R. Jacobson.

St. Peeterburgis, sel 17. jaan. 1870.

Prantsusemaa troonipärija koolmeister, kellest Postimees, ei ole mite Lätlane, waid õiguse pärast Eestlane, ehk ta kül Lätimaal on sündinud, kuhu tema eeswanemad Eestimaalt on sisse rändanud. Seda peaks „Postimees“ taga järel weel nimetama.

VII.

Auustud sõberana!

Ma näen, et paljad noomimise sõnad enam Teie juures palju ei mõju; mo ristilaps on jo üle minu pää kaswanud. Sellepärast ma teadawa asjast enam ühtegi ei räägi, waid saan järele mõtlema, kuidas Teid õige kibedaste wõiksin trahwida. Kül ma Teie kaela weel paenutan ootke, ootke!

Kõige esimene asi Teie kirjast, kelle peale pean wastama, on üks sõna, kes nii (ma ütlen õige pehmesti) imelik on, et ta mul sugugi meelest ära ei taha minna „Der Mensch ist ein Produkt seiner Umgebung“ — on Hurt seda tõel meelel wististe ütelnud? Kahju oleks siis, kui sest mehest üks eesti aealehe redaktor saaks. Kas teate, mis ma selle sõna peale oleksin wastanud? Der Mensch ist der Schöpfer seiner Umgebung; doch giebt es viele traurige Subjekte, die sich „Menschen“ nennen, aber nur das Produkt ihrer Umgebung sein können! — Wõib jo küll wahel juhtuda, et ka tõsine inimene mite ika üks „Schöpfer“ ei ole, waid wahel kogemata oma auuseisust nõnda ära unustab, et ta üheks produktiks alla langeb, aga see sündis siis kogemata, ja ta saab ennast pea jälle nende madala paelustest lahti kiskuma ja tal saab oma nõdruse pärast suur häbi olema. Kui aga inime ise ütleb, et ta muud ei ole, kui üks „produkt“, seesugune inimene ei ole ka tõeste enam wäärt, kui kõik teised asjad, keda seesuguse nimega nimetatakse ja ta argu kaebagu, kui põlgamisega tema peale waadatakse. Sest nagu auuwäärt on, kui altpoolt ülesse tõustakse, nõnda on põlgamise wäärt, kui ülevalt alla langedakse, see on inimese auu-seisuse seest tulusa produktide oleku sisse. Wanal ajal oli küll lugu nõnda, et inimesi sagedasti jo kaswatamise teel produktideks tehti; nende waim pidi üksi wasta wõtma, mis talle ette panti, ja

kes hästi pähä mõistis lasta õppida, see arwas jo ennast kõige paremaks koolmeistriks. Uuemal ajal ei õppetada aga mitte enam nõnda, waid nüüd on sellel ülem koolmeistri kunst käes, kes lapse waimu nõnda mõistab juhtida, et ta iseenesest wälja selleks sigineks, kelleks teda loodus maailma sisse seadnud, ja et kõik tema anded, keda sündimisel ühes sai, õitsemisele jõuaksid. Igast inimesest peab üks „original“ saama — see on meie aea sõna, keda aga kõik mustakarwalised põrgu õpetuseks nimetawad. Sealt ju kõik need waidlemised praegustes kooli asjades Euroopas tulewad. Koolmeistrid ütlewad: inimene sünib hea ilmale ja meie kunst on see, kõik paha temast cemale hoida, kunni tema waim nii kaugele kosunud, et kõikumata seal wõib seista, kuhu teda selle ilma Jumalaks seatud. Pappid ütlewad: inimene on halw sündimisest saani, täis pattupori ja põrgumäda, keda meie ristimise, piiblisalmide ja muu wägewa asjadega wälja peame ajama, n. n. e. Kuidas wõiwad need kaks weel käsi käes käia! — Hurt on pappiks õppinud ja pärast koolmeistriks heitnud; tahab ta aga õige koolmeister olla, siis peab ta weel enne palju unustama palju õppima. — Kas Teie seda raamatut olete lugenud: Offener Brief an Pr. Schirren von Pr. Pagodin. Kui mitte siis palun Teid lugege seda raamatut. Seal näate, mis Moskwa wenelased meie asjast mõtlewad ja kuidas nad meist räägiwad. Muidugi on see kiri nõndasama üks „Extrem“ nagu Schirreni kiri teiselt poolt, sest Pagodin on üks neist kõige tulisema Moskwa wenelastest. Kui meil aga ka waheteed ei oleks, siisgi ei wõiksim e silmapilgukest kaksipidi see üle mõtelda, kelle poole auusam on hoida, kas Schirreni ehk Pagodini partei poole. Lugege ise! Ühtlasi wõin Teile aga ka ütelda, et meil sugugi tarwis ei ole „Extremide“ sees käia, ei ühele ega teisele poole, see on kui meie „Schöpfer“ ja mitte „Product“ ei ole. Riigi walitsus ja Moskwa partei on kaks ise asja Keisri herra on enam meie keskwahe tee poolt. Schirreni parteist ma ei räägi, see enam ühetegi ei tähenda (see on aga jälle, kui meie ennast ise seks ei tee, mis Hurt „Product“ nimetab). Ka palju wenelasi on meie poolt. Hilja aja eest tagasi on üks kaunis paks raamat wälja tulnud (weel natukene wara) kus üks wenelane Soome seltsidest räägib ja näitab, kuidas weneriik üksi siis täitsa wägewaks wõiks saada, kui igapidi ühes aidatakse, et kõik Soome seltsid oma enese waimuharimisele jõuaksid. Moskwa wenelased on küll selle raamatu peale wäga wihased, aga sinna ei aita ükski rohi, üks wenelane on teda wenekeeles kirjutanud ja nõnda mõtleb weel palju wenelasi. Raamatu nimi aga on: Флоровскій, изслѣдованія и наблюдения. Kahju aga, et see kiri nii wara wälja on tulnud. Nüüd wõib ta weel meile ka palju kahju teha. Sest see on Sakste ülem riist nüüd, kellega nad Wenelasi hirmutawad, et Eesti ehk Soome seltsid üht ise riiki tahta asutada, n. n. e. Sellepärast mõned asjad ka meie juures nii pikkamisi edasi lähewad. Saksad teewad, aga meie arwame Wenelaste süüks. Nõnda pidin ma weel hilja aea eest tagasi oma kirja pärast Postimehes, keda Kreutzwaldile wastuseks kirjutasin, ühe ülema ametniku ees aru andma.

Teie sõber Dr. S. on siin zensor, kes kõik Balti aalehed weel üle waatab, ühtlasi aga ka Sakste lahke abimees. See oli minu kirja nõnda ära seletanud, nagu oleks ma jo seal ühest tulewastest Eesti riigist rääkinud, n. n. e. Sellepärast ei ole praegu sugugi sünnis, palju „Soome sugulastest“ rääkida, sest igal korral, kui seda teeme, anname Sakstele ühe uue wõitlemise riista kätte. Sellepärast meie seltside ja aalehede kinnitamise walitsuse poolt ka nii wäga waewast wiisi edasi lähewad.

Teie räägite ühest kirjast „Juudit“, aga ei ütle sugugi, mis ta on ehk kui suur. Mina annaks Teile nõuu, oma enese kuluga trükkida lasta; üks sel teel wõite oma töö eest kasu loota.

Haagmanni tunnen ma wäga hästi. Ta on üks tubli mees, täis põlewat isamaa armastust ja mite „Ein Product seiner Umgebung“. See-sugune mees üksi wõib õigusega redaktor olla.

Kui Teil laulusi on, siis saan Teid nende eest tänama. Ma tahan „Wanemuise kandle healde“ tõist jagu Kunileidi heaks wälja anda. Selle rahaga peab ta oma Leipzigi teekonda peale hakkama. Seesama soowimine, mis Teil, on ka ammu minul.

Ka mina tahan tulewal suwel Soome maale käima minna ehk juhtume seal siis kokku.

Ühes läkkitud kuulutamisest palun minu rehnungi peale „Postimehe“ sisse üles wõtta.

Teid südamest terwitades

Teie alandlik C. R. Jacobson.

St. Peeterburgis, sel 22. künla kuul 1870.

VIII.

Auustud sõberana!

Kui Teil teadupärast on, mis Kreutzwald Goethe, Schilleri lauludest ümber on pannud, nagu ka, mis „Eesti laulikus“ seisab, (näituseks nr. 35 64) siis ei jää palju enam järele nimetada. „Das Lied von der Glocke“ on W. F. Eichhorn ümber pannud (Laul kiriku kellast) ja ta on jo Pärnus aastal 1860 trükkitud. Et aga Eesti rahwale see suuremaks auuks on, kui nende Saksa laulikude kirjadest enam on ümber pantud, sellepärast wõiksite ka minu ümbertõlkimisi nimetada, ehk nad küll weel trükkitud ei ole. Tulewal suwel ma saan aga neid trükkida laskma ja naad saawad sellepärast Berlinis wälja antud raamatuga ehk ühtlasi ilmuma. Sellepärast wõiksite sinna kirjutada: In neuester Zeit hier vom Oberlehrer C. R. Jakobson unter dem Dichternamen Linnutaja folgende Gedichte übersetzt: 1, von Schiller: Hektors Abschied (Hektori lahumine); die Ideale (Paleused), der Taucher (Niglas), der Handschuh (Kinnas), das Lied von der Glocke (Laul kellast); 2, von Goethe: der Erlkönig (Udumäe kuningas). — Der Taucher on ka Teiest ümbertõlgitud; ärge seda nimetamata jätke! — Kalewalat wõin ma Teile saata, aga soome keele raamatuid ka siin ei ole saada. Ma saan nende päewade sees õpe-

taja Piispaneni juure minema, kui ka tema ei wõi aidata, siin saan soowitud raamatuid Soome maalt tellima ja Frühlingiga Teile kätte saatma. Siit on asi ikka kergem ära toimetada, kui Tartust. Mis Teile uuest Saksa Zeitungist räägite, on tõsi, ja siin jo enne Jõulu tuttaw. Baltimaa rüütliid on selle Zeitungi heaks 50,000 (!) rubla koku pannud ja Behrens saab redaktor olema. Nad tahtsid alustuseks praegust Peeterburi Zeitungi Dr. Meyeri käest ära osta ja pakkusid 45,000 rubla; aga et Meyer 60,000 küsis, sellepärast läks kaup nurja. Nüüd asutawad ise üht ilma zensuurita aalehte. — Kurwa südamega pean ma ütlima, et Saksad peal wee seisawad. Kirjutagu „Postimees“ aga nüüd weel õige tubliste „ühteleppimisest“ ja „mõisawanemate sõbrusest“, küllap siis näate, mis meie rahwast pea jälle tehtakse. „Misstrauen“ on tema ainus hoidja tükk aega olnud ja wõiks seda ka edaspidi olla, aga seda „Untugend“ tahetakse nüüd wägisi ära wõita ja rahwast lambakarjaks teha. Iga sandi wiisi ette wisatud palukesest, keda enne rahwa enese käest riisuti, tehtakse suured kiituse jutlused, aga et nende palukeste sees kiht on, kes wõtjatele surma toob, sellepeale ei mõelda kuskilgi: Mis ütlen ma „kuskilgi!“ Palju parematest talupoegadest ei tunne ise ära, missugust õnnistust see lepituse kisa on toonud. Weel mõne päewa eest tagasi kirjutas mulle üks wäga mõistlik külakoolmeister: „Teie ei usu kuidas rahwas nüüd igapäew sellepoolest halwemaks läheb, et ta mõistlikku eesti juttu enam sugugi kuulda ei wõta. Kes rahwast kawalal wiisil meelitawad ja tema wara nahka pannes pimeduse kotti kõwaste ta silmade ette sulguwad, need makswad ta meelest? Ja mispärast? Naad on mõisawanemad ja teawad, et rahwast söögi joogiga ei tea kuhu wõib wedada, sest et nad seda söötmist armastuse ja lepituse täheks peawad. Postimees on palju selle poolest ühes aitanud; tänage kui tahate, teda selle eest!“ — Hea alustus! Aga mis selle järele tuleb ja peab tulema, seda nään ma ka jo ete. Saksad ei tee oma poolt mitte üht ainust sammu, mis meie priiuse järke kindlama põhja peale seadaks, waid kõik nende püüdmine läheb meie püüdmise wastu; ja meie teeme jutlust sõbrusest, ning heidame nõnda ise oma rahwast nende meelewalla alla. Jah, sest wõime ära näha, mis sest wälja tuleb, kui inimene „das Product seiner Umgebung“ on — Teile panete ehk imeks, et ma ikka jälle kaebades nende asjadest räägin, aga need asjad koormawad liig raskesti minu südant, kui et ma neist ikka jälle ei peaks rääkima, kunni asi paremaks ja minu etenagemised (mõttelge selle peale, et ma mitte üks produkt ei ole) tõiseks saawad läinud olema —

Seks korraks jääge jumalaga. Aga nii palju palun Teid weel, et Teile tõine kord, kui ehk minu wäikest abi tarwitate, mitte nii palju wabandusi ei tee, nagu sel korral, sest ma olen, wäga rõõmus, kui Teid nattukene ühes ehk tõises tükkis wõin aidata. Sellegi pärast Teile aga minu lubatud trahwist ka ilma ei jää; ma mõtlen paljalt weel see peale, kuidas teda õige mõnusaks teha.

Teie alandlik C. R. Jacobson.

sel 26-mal künla k. p 1870.

IX.

Auustud sõberana!

Waadake, mina ei jää sugugi Teiest järele; täna saadan ma oma kolmandama kirja Teie kolme sõnumikudele wastuseks. Pealegi tulen ka ühe palwega Teie ete, see on: mil wiisil Teie omad raamatud riiga zensuuri kätte saadate ja missuguse adressi all? Seda soowiksin ma õige pea teada saada. Kui nattukene aega wahel Teie oma tööde juures üle peaks jääma, siis palun mulle seeütle otsust anda.

Soowituid Soome raamatuid Peeterburgis saada ei ole, aga õpetaja Piispanen on mulle luband neid Helsingist tellida lasta ja umbes 2 nädala pärast saawad nad jo minu käes olema. Siis saadan nad Frühlingiga Teie kätte. Kalewalat olen ma siit saanud. Teie wist küll Moskwa saksa zeitungi ei pea? Sest ma leidsin ühe sõna Postimehe wiimases numbris, kes mind seda arwama paneb. „Muretsegem selle eest, et Moskwa s. z., ega keegi muu tark (!) —“ n. n. e. seisab seal. See on aga nõnda räägitud, nagu üks Eestlane Woldemarist, kes kõige oma elu aea meie õiguste on võidelnud, mitte ei tohiks rääkida. Et Saksad seda meest iga pidi katsuwad laimada ja tema auusat nime pori sisse tallada seda ei pane ma sugugi imeks, seda naad jo iga ühe inimesega teewad, kes oma pääd nende jalgade alla ei pane ja nende sülje naeratawa näuga maast ära ei lakku. Kui aga ka üks „Postimees“ ühest seesugusest mehest nagu põlgades hakkab rääkima, teda pilkades „targaks“ nimetades, ja kui seda rahwas usklikult kõik wasta wõttab, siis ma ütlen: jumalaga kõik lootused! sest siis wõin ka nii hästi enese kui ka Postimehe kohta ete ütelda, et meie wiimne palk, kui rahwa äraandjaks ei taha heita: poogete teda risti! — saab olema. — Kui Teie weel Woldemari zeitungi ei pea, ma palun Teid, pidage teda, ja pidagu teda ka Wanemuine selts. Selle lehest (ma nimetan aga juhikirjasi 9, 10 ja 12 numbris) õppime oma maa tüliasja ilma saksa prillita nõnda nägema, nagu naad on. Mis Woldemar meie Eesti koolidest ütleb, on ka wäga õige. Mis koolid need on, mis meil selle nime all käiwad? Weel minewal talwel paluti õpetajat Laalandi kas ta kahe Eestimaa koolmeistrite palkasi ei jõuaks kuskiltki wälja muretseda, sest ehk küll nad weikesed olla, ühtekokku 40 rubla, ei olla seda summat kuskiltgi saada. Laaland saatis selle raha sinna; aga neist koolmeistritest oli üks küla sigade karjus ühtlasi. Suwel elaja pörsaid hoida, talwel inimese pörsaid — see on jo üks ja seesama amet! — Iga Eestlane ja Lätlane peab sest rõõmu tundma, mis Woldemar seismaani oma zeitungis on kirjutanud. Nimelt tähtjas on see leht aga neile, kes „das Product ihrer Umgebung“ on, sest nagu wili päikese wola all küpseb, nõnda peab ka see aealeht iga elawa „produkti“ peale sisse — tegema. Kahju, et tõsise Sakste seas meie maal nii vähe „produktisi“ on.

Külap Teie nüüd wist saate kahetsema, et kolme sõnumikuga mulle õigust olete annud, niisama palju sõnumikude sees oma Jeremia laulusi ete laduda. Ma palun, seda mite pahaks panna, et nõnda kirjutan, kui

minu süda mõtleb. Tehke Teie niisamuti, ma saan Teid väga selle eest tänama. Ka loodan ma, et Teie mind minu sõnade pärast Sakste üle weel üheks Balti Robespierreks ei saa pidama, nagu mind Dr. Schulz kirja sees ühe suurt sugu mehele on nimetanud, mis ma oma silmaga olen näinud, sest et see mees mulle kirja pärast ise näitas. Siin läks täide: Kes teisele auku kaewab, see ise sisse langeb.

Teid südamest terwitades jään Teie alandlik

C. R. Jacobson.

St. Peeterburgis sel 8-mal Märtsi kuupäewal 1870.

Eesti Põllumehest on nr. 12 tulemata jäänud.

X.

Auustud sõberana!

Kuidas Teie wõite arwata, et Teie kiri mind saaks pahandama? Mite sugugi. Nelja silma all wõite minuga teha, mis tahate, ma saan kõik hea meelega wasta wõtma. Muud kui nii palju palun ma Teid, ärge pidage mind liig kurjaks loomaks minu endiste kirjade pärast, kellest Teie ütlete: „head ja kurja täis ja sellega oma läkkitaja kõige selgemad kujud.“ Oh ma waene, ma ohkan raskest südamest! — Tüliasjast enesest ma ei hakka pikkemalt kirja teel rääkima. Meie ei ole mõnes tükkis tõine teisest aru saanud. See asi wõib üksi suu suud wastu selgeks saada. Ühes tükkis on mul siiski suur himu, Teid weel kohe waleks teha: „Der Göttervogel Adler“ ei toida ennast mitte „von gefallenem Vieh“, waid üksi seesuguste elajatest, mis ta ise kinni püüdnud ja ära wõitnud! Ja mis Teie „ein schmutziges Düngerbund“ nimetade, selle peale waatan ma ka oopis teise silmaga. Ta ei ole muud ühtegi, kui mitmesuguste olluste kogu, kes ennast seal nendesama elementideks äralahutawad, kelleks ka meie enese keha saab. Ses lahutamise protsessist aga tunnen ma igal korral, kui teda nään, suurt rõõmu, sest tema on esimene tingimine, kus uut elu peab sündima. Nagu meie inimesed ja jumalad mulla peal kõnnime, nenda seisab roos mulla sees, ja mis ta toiduks enesele sealt tarwitab, seda teewad tema kokkad, ta juured enne walmis. See on nende asjade esimene pool. Ma ütlen „asjade“ sest nõnda läbiwaadatud ei ole kotkas ja ka roos muud ühtegi. Aga mis teeb neid elawaiks loomadeks? Mis teeb kotkast kotkaks ja roosi roosiks? Ma ei tee palju sõnu: Kotkast tunneme siis weel ära, kui ta taewa al lendab, nagu ei oleks looduste seadustel tema üle wola; roosi ees seisame imekspannes, kui ta päikese tõusul wärisedes kaste pisaraid oma silmist laseb maha weereda, ehk kui ta kesk päewa ael kõiges omas uhkuses meie ees seisab ja oma okkaid tarwitab, nii pea kui keegi teda julgeks puudutada. Vaada, seal on „Die ideale Seite“, seal on ka inimese kuju, kui inimene inime ja mite ein Product“ ei ole! — Noh, olgu see sõna wiimast korda nimetud. Üleüldse ei ole ma ka millaski teda nimetades, üksiku inimeste peale mõttelnud, waid olen paljalt märkustes tahtnud selgust saada.

Wõi Teie tahate üht miljonäri altari ette hakkada toetama? Soovin Teile õige palju õnne. Olgu ta õige puru wana, siis tahan hea meelega „mitten in die Provinz hinein“ ja Teie sekretäriks tulla. Ma loodan ega Te mulle wäga palju liiga ei saa tegema. Muud kui nii palju palun weel ete ära, et kui see miljonär ehk mõni Sakslane peaks olema, et siis Teie sekretär ika edasi Eestlaseks tohiks jääda, täitsa Eestlaseks?

Oma laulude pärast wõin Teile ka täielise otsuse kätte anda. Raamatu nimi: „Lauliku C. R. Linnutaja laulud. Esimene krantsikene.“ Wäljaandmine: Im Selbstverlage des Dichters. Leheküljed: Erlkönig 27, Hektors Abschied 29, die Ideale 30, der Handschuh 34, der Taucher 37, das Lied von der Glocke 44. See on wist üks eksitus, et Winkleri raamatus laul kellast ülewal seista. Ühe lauluraamatu Winklerist ma siin Akadeemia raamatukogus olen leidnud, kes umbes 60 aasta eest tagasi on trükkitud. Seal aga laulu kellast sees ei ole nr. 116 oma „Lugemise raamatus“ olen sealt wälja wõtnud. Minu arwates on Eichhorn esimene, kes selle Schilleri laulu Eesti keele on ümber pannud. Mind on see sõnum wäga rõõmustanud et Malm meie liiki heitnud. See saab tõesti ka tööiste õppetajatele äratuseks olema. Aga ma ei wõi sugugi ära oodata, kunni tema raamat wälja tuleb. Siis saab meil sel wiisil kella laulust 3 tõlki olema? Eichhorni tõlk on kül natukene waene; nõnda jääb kaal minu ja Malmi wahel aru andma. Minu arwates on minust ümber tõlgitud lauludest „die Ideale“ kõige paremine korda läinud, ehk mul kül alustuses näitas, kui ei oleks seda laulu eesti keele sugugi wõimalik ümber panna — Õppetaja Piispanen an Sih — le niisamasugune sõber nagu mina ja Teie. Ma tänan „Postimeest kõigest südamest selle kirja eest: „Kogukonna kohtu otsuse kinnitus“. Ma ei leia seal ühtegi üleliiga „waljust“, sest kes mõne asja juures weel külma werega wõib jääda, sellel on kahepaikste weri soontes sees. Meie sõbrad Sakslased, et naad poliitika asjas jälle pääle wee jõudnud ja kohe on seal nende esimene mure — — —

Teie truu ja alandlik C. R. Jacobson.

17 märtsil 1870.

Kirjandusline ülevaade.

Soome sugu rahvaste ajalooline arenemine. H. Prants. A. Buschi kirjastus. J. ja A. Paalmani trükk. Tallinnas. Pilt. 112 lhk. Hind 70 kop.

Soome sugu ajalooline arenemine, kes teab, pälkiri, mis sellele tööle ehk ometi liig nõudlik on.

Raamatus on kõne aimest, mille käsitus meil viimasel ajal rõõmus-tavasti õige elavaks on hakanud minema; tuletatagu meeles, meil on juba

terve rida Eesti muistist ajalugu puudutavaid kujutusi ja raamatuidgi, ja uusi on lähemas tulevikus oodata. See ei ole ime: mis võikski loomulikum olla kui nende algupäraste, esialguste olude ja sündmuste tunda saada tahtmine, mis meie hilisemasse ajalugusse sügavaid, mõjuvaid jooni on pidanud jätkma. Sest mida enam mingi rahvus tugevamaks ja iseteadlikumaks saab, — ja selle võimsasti edenevat tõusu on meilgi enam kui tõenäoline oletada — seda enam kasvab huvitus mitte üksi tulevikuvaid minevikugi kohta.

Kõnealune töö on Soome uemate uurimiste põhjal kokku seatud, nagu kirjutaja ise eessõnas ütleb. Muude seas nimetatakse Snellmani (Virkkust) ja Väinö Voionmaad — esimene on, nagu teada, paari nimekat tööd meie ajaloo kohta kirjutanud, viimati nimetatud on jätkuvalt Helsingi ülikooli vahekursustel, Soome ajaloo kõrval ja sellega ühenduses, muinasaegsest ajaloost kõneledes, üleüldisemaid vaatlusi Soome lähema-tegi sugulaste kohta esitanud. Nähtavasti neist viimastest ehk ongi käes-olev raamat enese alguse saanud.

Aga, olgu lugu raamatu saamisega kuidas tahes, kõigiti tuleb meie lahetagused hõimlasi selle uueaegsema ajaloo küsituse vahendajateks lugeda, mis kohe kõnealuse töö esimestelt lehekülgedelt juba vasta tuleb; sellest puudub see paberi hallituse kuiv maik, mis nii iseloomulik on läinud aastasajast pärit olevale Saksa keelsele Läänemeremaade ajaloo kirjandusele, tahaks ütelda peaaegu sünnipärane. Lugeses on tundmus, et me lääne-Europa uudsemale teaduslikkusele õige palju lähemal oleme, ja selle nähtuse juhust ei või muud kui rõõmu avaldada.

H. Prantsu töös leitakse üleüldse viljalt üleüldis-teaduslikka, sagedasti puhtasti põhjusemõttelisigi arvamisi ja järeldusi, mis küpsenud lugejale iseäranis esituse palju meelepärasemaks teeb, kui see sagedasti paraku varem asjaloo kirjanduses leitav kuivade rängastatud tõeasjade üleslugemine, ilma asjakohaseta valgustuseta ja arenduseta. Kõigest tunnukse laialisema käsituse, laiema asjadest arusaamise hingetõmbuse lähesust, olgugi soomlaste vahendusel omandatud.

Esimestelt lehekülgedelt, kus lühike algmõiste ajaloo kohta antakse, minnakse laiemalt Soome sugu rahvaste eri ajaloo kohta antakse — kiviajast alates kunni noorema raudajani, millesse kindel Soome sugu rahvaste ilmumine Läänemere maile satub. Muinasaja seletuseks esitatakse hulk arheoloogilisi faktisid ja arvamisi tuttavate teadusemeeste poolt; niisamuti nagu kõige varasemaid ajaloolisi teateid Soome sugu rahvaste kohta, mis vana- ja keskaja kirjanikkude kirjutustest pärit on. Teises arenemise järgus — Läänemere rannale asumise nimelises peatükis tehakse juttu gootlaste küsimusest ja sellega ühenduses olevatest asjadest uue ajal üleüldiseks saanud arvamiste järel, milles iseäranis Soome arheoloogid ja keeleteadlased nagu rootsi- ja daanimaalasedgi palju tähtsat tööd on sooritanud. Kolmandas, võõra võimu all, käsitletakse Eesti ja Soome ühiskondlikkude asutuste arenemise käiku ristiusu tulemise järel, nii sama üleüldistest vaatepunktidest nagu muudes osades puudutatud küsimusi.

Neljandas peatükis, kadunud vennad, esitatakse mõne joonega lähemate hõimlaste, vadjalaste, vepsalaste, liivlaste ja kuralaste ajalugu ja raamatu lõpus puudutakse rahvusliku mõtte väljaarenemist Soomes ja Eestis. Kõigest enamalt lausutud headest pooldest hoolimata on raamatus omad ebakohadgi olemas. Nõnda ei ole sagedasti Eesti lugejale meie olud küllalt esimesele kohale asetatud — selles tuleb kahtlemata nähtavale see, et Soome teadlased meie olusid käsitledes neid oma ajaloo lisatõendus-tena on tarvitanud ja mitte ümberpöörduvalt. Peale selle jätab töö kokku-paneku poolest üht ja teist soovida. Näeks hea meelega selles suuremat kindlust ja ühetasasemat järjekordsust. Üksikute ainete paigutused ei ole küllalt tuntavasti vajalised, teised ained on liig lõdvasti eelmiste asjadega ühendatud ja ei ilmu nende loogilistena järeldustena. Mitmes kohas on üleminek liig vähe ühetasane, vahelülid ei ole arenemisekäigus tarvilikku tähelepanemise osaliseks saanud. Nii näit. seal, kus soomlaste nüüdis-tele kodukohtadele tulek kõne all on, ajajärk, mis võrdlemisi õige huvitav on ja laialise peatüki oleks pidanud sünnitama. Ülepea ei saa raamatut algpoolest lõpupooles lugedes teatavat ennastuse tunnet tagasi suruda. Lõpuks, kui ka raamat üleüldiselt ja enese tegija lugenusest ja ohtrast vastavõtlikusest tunnistuse annab, ei või süiski sama kiitvat ütelda nende tä- henduste ja seletuste kohta, mis hr. Prants enese poolest isikuliselt juure on lisanud; selleks on autor ometi liig juhulise vallas olnud, ja, peaaegu kõik seesugused iseseisvamad katsed on eba-õnnestanud. Asjalugu, mis seda tähendavam on, et just meil nüüsguse igatsusega autori käest seda isikupärast, omakohast asjade valgustust näeks: see on just raamatus see, mis sellele oma isesuguse hinge annab ja teose aastakümnete, isegi aastasadade kestes värskena suudab hoida. Kuid me oleme tõesti liig sagedasti selle poolest küllalt veel kaugel ja nõnda oleks peaaegu üle- kohus olevat kõnealuselt töölt seesugust nõudma minna.

Raamat, seesugusena, on iseenesest juba kui uueaegsemate teadete esitus küllalt tähelepanev ja tänuline lisa meie ajaloo kirjanduses; ja peale selle on meie omakeelne raamat, olgugi see võõrastel alustel sündinud, kuid meile lähesest aimest, ometi mitu korda väärilisem kui võõrakeelne algupärane uurimine. Ei tarvitse kahtlema jääda, et meie ajaloo sõbrad hr. Prantsu raamatu heatahtlikult vastu võtavad, ka ilma, et seda veel iseäranis tarvitseks soovitama hakata.

V. Grünthal.

„Kasu-mets“. Kooliõpilaste vabad mõttemõlgutused. Korral- danud ja trükki toimetanud M. K a m p m a n n. E. K. S. koolikirjanduse toimekonna väljaanne. Nooresoo kirjavara № 17. Tallinnas. 1911 a. Aug. Busch'i kirjastus. 154 lhk. Hind 80 kop.

See on omapärane toode meie kirjanduses. Selles kogus esineb meile Eesti noorsugu, näitab, kuidas ta kosub ja võrsus ja laseb aimata, missugusid radasid ta tulevikuski sammuma saab.

Iga koolimees, laste sõber ja haritud laste vanem leiab sellest Tartu Eesti gümnaasiumi õpilaste kirjutustekogust palju huvitavat. Siin võib ta pilgu laste kihavasse hinge elusse heita, siin avaneb nagu uus ja seni tähelepanemata jäetud maailm. Juba siin paistavad meile naiselikud edvistamise (näit. „Minu esimesed saapad“), luulelise ja rikka tundeilma („Tere- tus kevadele“, „Tormine meri“ j. t), praktilik-perenaeselikud („Kiitus talvele“, „Eesti rahvariided“ j. t.) j. n. e. jooned silma. — Rõõmsa mee- lega vaatad seda noort lopsakalt kasvavat kasumetsa, nagu ta meile kõne all olevast tootest end vastu peegeldab.

Muidugi mõista, et kirjandus-ajaloolisel kriitikusel oma mõõdupuuga siin veel midagi peale pole hakata.

V a n a p e d a g o g i k a traditsionidest kinnipidajatele on käesolev raamat uueks tõenduseks, et laps mitte „valge leht“ ei ole, kuhu kasva- taja seda peale võib kirjutada, mida temalt vanad sissejuurdunud tradit- sionid nõuavad, vaid et iga laps, oma lapselikkuse peale vaatamata, ikkagi oma kohta seisav individuum on ja omapäraselt kasvada ja edeneda suudab, kui talle aga välised olud seda lubavad. Kasvataja on aga kutsutud iga lapse individualsid kalduvusi tundma õppima ja nende arenemist ja kas- vamist loomupärasel radadel juhatama. — See on uuema n. n. v a b a - k a s v a t u s e esimene nõudmine. Vabakasvatuse vaates on mõistetavad ainult laste v a b a d k i r j a l i k u d t ö ö d, mis vabad on teemade valimises, äratuste leidmises ja välimises kujus, nagu seda M. Kampmanni raamatu eeskõnes toonitab. Et vabade kirjatööde aade elujõuline on, seda tõen- dab käesolev raamatki. — Ei tihka siia juure lisamata jätta, et ka nende ridade kirjutaja Vene (kroonu) koolis laste vabade kirjatöödega katseid on teinud ja vabad kirjatööd igakord enam lapsi huvitasivad ja paremad sai- vad, kui shabloniliselt läbitöötatud eeskava järele tehtud tööd.

Kasvatusteaduslikult seisukohalt vaadates oleks aga käesolev laste vabade kirjatööde kogu igatahes veel huvitavam, täielisem ja ülevaatlikum saanud, kui tööde korraldaja ja trükki toimetaja 1) need tööd muutmata originalides oleks ilmutanud, nüüd on ta neid, nagu eeskõnes teatab, stiil- liselt silunud; 2) kui ta vaevaks oleks võtnud iga töö juure alla lühidelt tähendada, millal ja mitmendas klassis see töö on kirjutatud; 3) kui ta ühe ja sama teema üle enam töösid (nimelt raamatu algpoolel noore- mate laste tööde hulgas), vahest sekka ka kolm või neligi tööd, mis enam individualist laadi kannavad, oleks avaldanud. — See märkus muidugi raa- matu praegust väärtust ja pädagogilist tähtsust ei vähenda.

Peale kooliõpetajate ja lastevanemate leiavad siit ka vanemad koo- lide õpilased palju äratust ja eeskuju kirjalikkude tööde seadmiseks. Nii oleks soovida, et see raamat ka igasse koolilaste raamatukogusse teed leiaks. Raamatu välimuse, paberi ja trüki eest on kirjastaja hästi hoolt kandnud.

J. Kents.

Soome sugu rahvad Vene riigi rajamisel. Kalevipoja jubileumi austamiseks. H. Prants. „Hariduse“ kirjastus № 1. M. Antje tr. Tallinnas 1911. 80 lk. H. 50 k.

Raamat käsitleb, nagu pealkirjast juba näha, neid hämaraid ajaloolisi küsimusi, mis suure osa Venemaa vanemat ajalugu sünnitavad, neid aegu esimesel aastatuhandel p. Kr. s., kust ka kõige varasemad ajaloolised teated meiegi tõu saatuste kohta pärit on. Sel ajal on Soome-Ugri rahvad Venemaa rahvaste vahelistes sündmustes omast kohast suurt ja tähtsat osa edendanud.

Need Venemaa vanema ajaloo kohta käivad küsimused, mis ammu ajaloo-teadlaste keskel laialiste harutuste aineks olid olnud, asetati, mõned aastakümned tagasi, täiesti uude valgusesse kuulsa Soome ajaloo teadlase Yrjö Koskise poolt. Tema oli see, kes seni nagu võõraslapseks peetud Soome-Ugri tõu tähtsuse ida-Euroopa ajaloolises arenemises mitme võrra suuremaks usaldas hinnata, kui see enamalt oli sündinud. Enese jätkuvate teaduslike töödega näitas Yrjö Koskinen, et Soome sugu rahvaste osa Venemaa muistses ajaloos sugugi nii vähene ei olnud, kui seda üldse oli arvatud; et isegi niisugune, võrdlemisi tähtis sündmus, kui Vene riigi tekkimine suuresti just Soome tõugu rahvaste piirkonnas oma alguse oli saanud.

Viimase aastasaja veerul on neid küsimusi kasvava huvitusega Soome ajalooteadlaste keskel käsitletud, iseäranis A. H. Virkkuse (Snellmani) poolt, kes muu seas ka kaks tähtsat tööd meie ajaloolegi on pühendanud, „Itameren suomalaiset itsenäisyyden aikana ja Itameren suomalaiset saksalaisen valloituksen aikana“.

Nüüd on hr. Prants selle küsimuse kogu laiuses — peaaegselt ja peaaegu kõrvale kaldumata uuemate Soome teaduse meeste uurimiste põhjal — eestikeelselegi lugejale publikumile püüdnud kättesaadavaks teha, võrdlemisi õige rahuloldavasti, võib ütelda. Ainult üks asi jääb ehk lugejale siiski hämaraks, nimelt see, miks kõnealune raamat just Kalevipoja jubileumi austamiseks on pühendatud; seda kõigest sellest hoolimata, mis raamatu kirjutaja küll ise esimestel lehekülgedel selle seletuseks lausub.

Raamatule on juhatuseks võrdlemisi asjakohane ülevaade meie vanema ajaloo kirjanduse kohta juure lisatud, olgugi et selles ehk mõned liig teravasti isikulised tähendused teises kujus oleksid võinud olla.

Peatükkides: I. Eelajalugu, II. Rahvaste seisukord Põhja-Europas keskaja algul, III. Vene riigi algidud, IV. Vene riigi rajamise lugu, V. Nestori teaduste sisu ja koor; nende tõsine väärtus ja VI. Kokkuvõte — leiavad lugejad lahutuse kõikide nende küsimuste kohta, mis ida-Europa nüüdise olukordade tekkimise ümber keerlevad. Üksikuid küsimusi valgustab terve rida huvitavaid, sagedasti õige vastsidgi teateid kõnealustest aegadest ja asja käsitlesele — seegi on Soome teaduse meestelt pärit — võib iseäranis seda pälvimuseks (meridiks) pidada, et olusid uueaegsema

ajaloourimise kohaselt on püütud esitada, et mitte nii palju kuivade faktide üleslugemisele ei ole maad antud kui just nende põhjal saadud järelduste harutusele ja valgustusele. Peaaegu katkemata tunneb, et raamatu kirjutaja usaldatavate ja selgesti näha püüdvate juhtide järel on käinud, enesetundeliselt on katsunud enese käsituse ja mõtlemise moodu nende omaga sarnastada. See joon on ka hr. Prantsu töö võrdlemisi rahuloldava kordamineku taganud, kuigi lisamata ei saa jätta, et mõnes kohas end mõned enam vananenud ja vähem karvapealsed teated uue-
mate tõeks tehtud teadete kõrvale on poetanud. V. Grünthal.

Uued raamatud 1911.

69. Aasta ajad. (Muusika). Tartus 1911. Bergmani tr. 8° (23×29). 9—19 lk. 163 eks.
70. Ado Rull. Ühismängud nooresoole. Tartus 1911. K. Sööti kirjast. ja tr. 16° (12×19). 104 lk. H. 40 k. 2 000 eks.
71. Bellini. Kuutõbine. Operi „Somnambuli“ järele Eesti näitelavale seadnud Gustav Frisch. Tartus 1911. Hermanni tr. 10° (12×17). 47 lk. H. 30 k. 750 eks.
72. Benedix, Roderich. Naeste joon. Nali ühes vaatuses. Tartus 1911. Hermanni tr. 10° (12×18). 31 lk. H. 20 k. 750 eks.
73. Eesti Rahva Museumi juhatuskiri korjajatele. Tartus 1911. „Postimehe“ tr. 8° (14×21). 16 lk. 4000 eks.
74. Frisch, Gustav. Petetud äiaat ehk „Mitte enam paljaspäid“. Tartus. Hermanni tr. 16° (12×17). 64 lk. H. 35 k. 750 eks.
75. Tiit, H. A. Meie naesed. Naljamäng kolmes vaatuses. Tartus 1911. Hermanni tr. 16° (12×18). 51 lk. H. 30 k. 750 eks.
76. Käsitöö ja tööstuse näitus Tartus 1911 aast., toimepandud Tartu Eesti Käsitöölise Abiandmise Seltsi poolt. Tartus, 1911. A. Bergmani tr. 16° (12×17). 78 lk. 1000 eks.
77. Kitzberg, A. Maimu. Jutt Eesti muinasajast. Tartus 1911. Hermanni tr. 16° (12×17). 95 lk. H. 20 k. 4.800 eks.
78. Kiri üliõpilasele. Tartus 1911. Postimehe tr. 4° (10×36). 1 lk. 100 eks.
79. Lade, A. Serafim. Lutheri õpetus Kristuse töö valguses. Eesti keele toimetanud ülempreester M. Suigusaar, Pärnus. Pärnus 1911. Laane tr. 8° (14×21). 52 lk. H. 10 k. 3000 eks.
80. Tartu Eesti Käsitöölise Abiandmise poolt Tartus 7., 8. ja 9. mail 1911 a. ärareetava käsitöö ja tööstuse näituse eeskava. Tartus 1911. F. D. Libliku ja Ko. tr. 16° (12×18). 8 lk. 1.000 eks.
81. Work, Helinad I. Sega- ja meestekoori laulud. Tartus 1911. G. Zirki tr. 8° (21×29). 6 lk. 1.000 eks.
82. Berndt, G. H. Dr. Argtus, kohmetus, ärewus. Nende põhjused ja põhjalik parandamine. Tallinnas 1911. „Kunsti ja Teaduse“ kirjastus. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 8° (14×22). 104 lk. H. 60 k. 2.000 eks.
83. Eino Leino. Noor naine. Neli jutustust. Eestistanud Edward Wirgo. „Maa“ kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8° (13×20). 168 lk. H. 75 k. 2.500 eks.
84. Elsa. Wabriku-neiu kurb saatus. 16—21 anne. G. Pihlaka kirjastus. 8° (15×21). 181—252 lk. H. 5 k. 1000 eks.

85. Teise Wändra Kaubatarwitajate Ühiseuse Põhjuskiri. Tallinnas 1911. J. ja A. Paalmanni tr. 8⁰ (14×22). 16 lk. 200 eks.
86. Funcke, O. Mis teed sina oma lastele. Tallinnas 1911. A. Mikwitzi tr. 16⁰ (12×18). 31 lk. H. 6 k. 3.000 eks.
87. Hellat, P. Dr. Terwise õpetus. 2. trükk. Tallinnas 1911. J. ja A. Paalmanni tr. 8⁰ (16×23). 33—64 lk. + 3 tab. Pilt. H. 20 k. 3.000 eks.
88. Heraklides, A. Saladusline Piibli Sõnaraamat. Tallinnas 1911. Mõtte kirjastus M. Schifferi tr. 8⁰ (16×22). 363 lk. Pilt. H. 1 r. 25 k. 1.500 eks.
89. Kardec, Allan. Katseline spiritismuse teenäitaja mediumitele ja väljakutsujatele. W. Ehrenpreisi tr. 8⁰ (15×23). 180 lk. H. 80 k. 2000 eks.
90. Meltser, Ernst. Elsa laulud. Õnnatu saatusest wintsutatud wabrikuneiu. Kurbade tundide mälestused. Narwas 1911. G. Pihlaka tr. 8⁰ (14×21). 32 lk. 2000 eks.
91. Missioni Sõnumed. Tallinnas 1911. A. Mikwitzi tr. 8⁰ (14×20). 16 lk. 3.700 eks.
92. Plompu-Rahula, Joh. Kunstwäetus-ained ja nende tarwita-mine tegelikus põllutöös ning katsepõldudel. Tallinnas 1911. K. Rotermanni kirjastus. M. Schifferi tr. 8⁰ (14×21). 24+8 lk. 5000 eks.
93. Sootaim, K. Kõige lühem tee rikkusele. Börse operationid. Tallinnas 1911. W. Ehrenpreisi tr. 8⁰ (15×22). 96 lk. + 1 tab. H. 50 k. 3.100 eks.
94. Aasta ajad. Tenor ja Pass. Tartus 1911. E. Bergmani tr. 8⁰ (20×24). 8 lk. 150 eks.
95. Gansberg, F. Kuidas inimesed wanast elasid. Piltidega. Ees-tist. Anna Haawa. Tartus 1911. Postimehe tr. 8⁰ (14×21). 88 lk. H. 40 k. 2.000 eks.
96. Heinrich Leichtweis. Julge rööwel ja salakütt. 36—40 aune. Tar-tus. G. Zirki tr. 80 (14×21). 1105—1264 lk. H. 10 k. 2.500 eks.
97. Kärula Liiwi kubermangus, Wõru kreisis tulekahju kordadel wastas-tiku abiandmise Seltsi põhjuskiri. Tartus. G. Zirki tr. 16⁰ (11×18). 16 lk. 150 eks.

Toimetusele saadetud raamatud.

- Kasumets. Kooliõpilaste wabad mõttemõlgutused. Korraldanud ja trükki toimetanud M. Kampmann. August Buschi kirjastus Tal-linnas 1911. E. Kirjand. Seltsi koolikirjand. toimekont. Nooresoo kirjawara nr. 17. — 156 lhk., hind 80 kop.
- Wäikepõllupidaja raamatupidamisest. Soome prof. Gösta Grotenfelt'i järele kohalikkudesse oludesse seadnud J. Grünberg „Postimehe“ kirjastus, Tartus 1911, 24 lhk. hind 10 kop.
- Jõulu õel. Nikolai Gogoli jutustus. Wenekeelest — g. Tartus 1911. K. A. Raagi kirjastus 50 lhk. Hind 15 kop.

Täh. pan. Lugejate tähelepanemist juhatakse selle peale, et järgmised kaks nummert, XI ja XII koos isesugusena Kalevipoja numbrina jõulu-kuus ilmuvad. Toimetus.

Maadeteaduse sõnastik.

Et maadeteaduse oskussõnu Eesti keeles kindlaks määrata, nimetas E. Kirjanduseseltsi keeleteoimekond iseäralise ala-toimekonna, kes tööle pidi hakkama. Sellesse toimekonda saivad: J. Jurkatam, M. Kampmann, Pr. Sauer, K. Tasak ja J. Tammemägi. Viimase hoolde anti kõik seninitarvitatud oskussõnad kokku korjata.

Pärast seda, kui eeltööd tehtud, pidas nimetatud toimekond 34 koosolekut ära, kus kogutud sugemete varal vajaminevad oskussõnad välja töötati ja esialgselt kindlaks määrati. Need sõnad avaldati kuukirjas „Eesti Kirjanduses“ ja pärast ka iseraamatukesena trükkis ühes üleskutsega, et neid arvustataks.

Arvustusi, seletusi ja uusi ettepanekuid saatsivad: R. Awel Kivinõmmelt, J. Depman Peeterburist, Anna Haawa Tartust, A. Heraklides Tartust, J. Kark Peeterburist, Jqh. Kool Blagovjestschenskist, C. Koppel, A. Küng Pärnust, K. Liidemann Sindist, K. Loskit, G. Matto Tartust, Anton Neudorf Tallinnast, Heikki Ojansuu Helsingist, H. Pöld Koselt, K. A. Raag Tartust, Juh. Raudsepp Räpinast, G. Reial Tormast, J. Ruus Tallinnast, K. Ruut Hellest, J. Sarw Tartust, Joh. Semm Pölvast, Joh. Sõster Koerust, Joh. W. Weski Tallinnast.

Sellejärele peeti keeleteoimekonnas 17 koosolekut ära, kust osa võtsivad: V. Grünthal, M. Haawik, J. Jõgever, J. Jurkatam, O. Kallas, M. Kampmann, J. Kurrik, K. Tasak ja J. Tammemägi. Sissesaadetud arvustusi tähele pannes arutati maadeteaduse sõnad uuesti läbi: parandati, muudeti ja täiendati ning määrati lõpulikult kindlaks, nii kuidas see kõige sündsam leiti olevat.

Iga koosolek, kus maadeteaduse oskussõnu arutati, kestis umbes kolm tundi. Sõnade kindlaksmääramisel püüti võimalikult neist põhjusemõtetest kinni pidada, mis matemaatika sõnastiku kokkuseadmisel juhtnõõriks oli võetud¹⁾.

1) V. Matemaatika sõnastik, 1909.

Maadeteaduse sõnastik ilmub siin kahes jaos. Et trüki-
kuludega kokkuhoidlikum olla, on II. jaos ainult Vene sõnas-
tikki tarvitatud.

Ümmargustesse sulgudesse on seletused pandud, nurge-
listesse aga — need sõnad, mida esimeses rinnas ei arvatud
soovitada.

Leidku see sõnastik tähelepanemist ja tarvitamist nende
poolt, kes maadeteadusega kõnes ehk kirjas tegemist teevad.
Uute oskussõnade tarvitusele võtmine säääl, kus nendega, mis
siin pakutakse, läbi saab, võiks kergesti selguse asemel sega-
dust sünnitada.

Eesti Kirjanduseseltsi keeleteimekond.

I. jagu.

A.

- Abend, вечеръ, õhtu.
Abenddämmerung, сумерки, videvik, hämarik.
Abendröte, вечерняя заря, eha.
Abendstern, вечерняя звезда, ehatäht.
5. Abflussstelle (eines Landsees), стокъ (озера), (järve) kael.
Abgrund, бездна, sügavik.
Abhang, склонъ, põlv.
Abschüssigkeit, покатость, отлогость, kalle (om. kalde), kallak (om. kallaku).
Abstufung, уступъ (горы), mäe aste (om. astme).
10. Acclimatisation, акклиматизация, ilmandamine, ilmandumine, [harjutamine või harjumine ilmastikuga].
Acker, пашня, purm.
Ackerbau, земледѣліе, põllutöö.
Ackerland, пахотная земля, põllumaa, künnimaa.
Adler, Орелъ, [Vana] Saava-tähtkond.
15. Administration, администрація, valitsus.
administrativ, административный, valitsuslik.
Aerolith, аэролитъ, taevakivi.
Alluvialschicht, послѣпотопный [наносный] слой, uueaja uhtlademik.
Alte Welt, Старый Свѣтъ, Vana Maailm.
20. Anberg, пригорокъ, künigas.
Andromeda, Андромеда, Kadri-Sõel.
Anfurt, пристань, valgma (om. valgma).
Anger, лугъ, выгонъ, vainu.
Anhöhe, возвышеніе, põnk (om. põnga).
25. Ankerplatz, мѣсто стоянки судовъ, ankruveed.
Anpflanzung, плантация, istandus.
ansässig, осѣдлый, paigaline.
Antipassat, антипассатъ, vastupassat.
Antipode, антиподъ, vastujalgne.
30. Anziehungskraft, сила притяженія, külgetõmbamise-jõud.

- Äquator, экваторъ, poolitaja.
- Äquinoktium, равноденствие, öö-päeva ühtlus, pööripäev;
Frühlings- —, весеннее —, kevadine —;
Herbst- —, осеннее —, sügisene —.
- Areal od. Bodenfläche, пространство земли, [maa-] ala.
- Archipelagus, архипелагъ, saarestik.
35. artesischer Brunnen, артезианский колодезь, artuakaev, puurkaev.
- Asteroid, астероидъ, väike rändtäht.
- Atlas, атласъ, kaardiraamat.
- Atmosphäre, атмосфера, õhkkond.
- Atoll, атоль, rõngassaar.
40. Aue, луговая сторона, поляна, нива, aru.
- Ausfluss, истокъ [рѣки], [jõe-] lähe (tüvi on sõnas „lähen“; käänata nagu „ehe“), [-algus].
- Ausland, иностранное государство, väljamaa.

В.

- Bach, ручей, oja.
- Bachbusen, заводъ, oja-käär, abajas (om. abaja).
45. Bachinsel, рѣчной островъ, umbkäär (om. -käär), jõe saar.
- Bächlein, ручеекъ, oja-kene, nire.
- Bachwiese, поемный лугъ, luht (om. luha).
- Bai, заливъ, laht.
- Bank, мель, leetseljak.
50. Bär, der grosse, Большая Медвѣдица, Suur Vanker;
ε Ais; ζ [Peedo-] Härg; [ξ¹] Hunt, [Susi] (väike täht Härja kõrval); η Peedo;
— der kleine, Малая —, Väike —.
- Barometer, барометръ, ilmaklaas.
- Barre, баръ, uhet (om. uheti).
- Baum, immergrüner, вѣчнозеленое дерево, alatihaljas puu.
- Berg, гора, mägi.
55. Bergabhang, склонъ горы, mäe nõlv, külg.
- Bergbetrieb, горная промышленность, mäeasjandus.
- Bergfall, обрывъ, järsak.
- Bergfluss, горная рѣка, mäejõgi.
- Bergfuss, подошва горы, mäe jalg.
60. Berggipfel, верхняя, широкая часть горы, mäe ladv.
- Berggruppe, горная группа, mäerühm.
- Bergkarte, орографическая карта, mäekaart.
- Bergkessel, котловина, mäe kolu.
- Bergkette, горная цѣпь, mäeahelik.
65. Bergkuppe, куполообразная вершина горы, mäe kupp (om. kuru).
- Bergland, горная страна, mägismaa.

- Bergreihe v. Bergkette.
 Bergrücken, горный хребтъ, mäeseljak.
 Bergscheide, mäelahe (om. -lahkme).
70. Bergschlucht, оврагъ, ущелье, [mäe-] kuristik.
 Bergschlund, пропасть, mäe kurk.
 Bergsohle, основаніе горы, mäe alus.
 Bergspitze, вершина горы, mäe tipp.
 Bergzüge v. Bergkette.
75. Bewegung der Erde, движеніе земли (вокругъ солнца), maakera tiirumine (päikese ümber), ringjooks.
 Bezirk, округъ, ringkond.
 Bienenzucht, пчеловодство, mesilastepidamine.
 Bifurkation, бифуркація, раздвоеніе рѣки, jõe-lahe (om. -lahkme).
 Binnenland, внутренняя страна, sisemaa.
80. Binnenmeer, внутреннее море, sisemeri.
 Binnensee, внутреннее озеро, sisejärv.
 Binnenwasser, внутреннія воды, siseveed.
 Blitzröhre od. Blitzsinter, фульгуритъ, piksekivi.
 Boden, Bodenart v. Erdboden.
85. Brache, паръ, kesa.
 Brachfeld, паренина, kesapõld.
 Brandung, прибой волнъ, бурунъ, lainete murd, [lainete mahakäimine].
 Breite, широта, laius;
- geographische —, географическая —, maadeteaduslik —;
 nördliche, südliche —, сѣверная, южная —, põhja-, lõuna- —.
- Breitengrad, широта, laiusejoon, laius.
90. Breitenkreis, параллельный кругъ, laiusering.
 Brise, бризъ, tuulevinu.
 Bruch, болотистое мѣсто, заросшее кустарникомъ, padrik.
 Brustacker, обрабатываемое поле, sulapõld.
 Bucht, бухта, lõugas (om. lõuka).
95. Bucht (in einer Flussmündung), губа, lõhang (om. lõhangu).
 buchtig, извилистый, kääruuline.
 Buckel, бугоръ, kühm.
 Burg, укрѣпленный замокъ, linnus, [kants].
 Buschland, перелогъ, metsmaa.
100. Buschheuschlag, сѣнокосъ, поросшій кустарникомъ, võsaheinamaa.

D.

- Damm, насыпь, mulle (om. mulde. Tartumurrakus tarvitatav. Tüvi on seesama, mis sõnal muld).
- Dampf, паръ, aur.
- Deich, плотина, pais.
- Delphin, Дельфинъ, Väike Rist.
105. Delta, дельта, jõesuusaarestik, delta.

- Despotie, деспотія, võimu-
valitsus.
- Dickicht, чаща, tihnik.
- Diluvialschicht, допотоп-
ный [наносный] слой,
muistne uhtlademik.
- Dock, докъ, [laeva-] tokk
(om. toki).
110. Donner, громъ, kõu, pikne.
Dünen, дюны, luited
(ains. luide), liivahang-
ged.
- Dunst, чадъ, испарение,
rõsi.
- Dürre, засуха, põud.
- Е.**
- Ebbe, отливъ, mõõn,
[paguvesi].
115. Ebene, равнина, tasan-
dik.
- Eiland v. Insel.
- Einöde, глушь, kund (om
kunnu).
- Einsattelung, сѣдловина,
mäe rübi (om. rübja.
Pärnu pool tuttav),
mäe sadul.
- Einsturz (am Ufer),
осыпь, murdperv.
120. Eis, ледъ, jää.
- Eisberg, ледяная гора,
jäämägi.
- Eisfeld, ледяное поле,
jäälamm (om.- laama),
jäälagendik.
- Eisscholle, льдина, jää-
pank.
- Eisspalt, трещина, jää-
pragu, põre (väike
pragu).
125. Ekliptik, эклиптика, päi-
kese tee.
- Engpass, тѣснина, mäe-
kitsandik.
- Erdachse, ось земли,
maa telg.
- Erdbahn, орбита земли,
maakera tee.
- Erdball, земной шаръ,
maakera.
130. Erdbeben, землетрясение,
maavärisemine.
- Erdboden, почва, alus-
pind.
- Erde, земля, maa.
- Erdgürtel, поясъ земли,
maa vöö.
- Erdinnere, das, ядро зе-
мли, maakera sisemus.
135. Erdkugel v. Erdball.
- Erdkunde, землевѣдѣніе,
географія, maadeõpre-
tus, -teadus.
- Erdmasse, масса земли,
maakera kogu.
- Erdoberfläche, поверх-
ность земного шара,
maakera pind.
- Erdrinde, земная кора,
maakera koor.
140. Erdrücken, гряда, maa-
seljak.
- Erdstoss, подземной
ударъ, maa-alune
tõuge.
- Erdteil, часть свѣта,
maailma jagu.
- Erdwall, валъ, vall (om.
valli).
- Erdzone v. Erdgürtel.
145. Erdzunge v. Landzunge.
- Erhöhung, возвышен-
ность, kõrgendik.
- Ernte, жатва, урожай,
lõikus, saak, voos, põim.
- Erosionsgebirge, эрозі-
онныя горы, kulunud
mägestik.
- erratischer Block, эрра-

- тический валунъ, kalevite-räpsukivi.
150. Eruption, извержение, purskamine.
Eruptivgesteine, вулканическія горныя породы, pursk-mäetüug.
Erz, руда, kivind (om. kivindi; tuletatud sõnast k i v i), metallikivi.
- Г.**
- Fabrik, фабрика, заводъ, tehas.
Fahrwasser, фарватеръ, laevatee.
155. Fata Morgana, фата-моргана, марево, миражъ, kangastus, [terendus].
Fauna, фауна, loomastik.
Federwolken, перистыя облака, kiudpilved, tuulehagu.
Feld, поле, põld.
Feldrain, межа, [põllu] реенар.
160. Feldstreifen, полоса, maariba.
Fels, скала, kalju.
Fels, утесъ, kaljurüngas.
Felsblock, обломокъ скалы, kaljurahn (om. -rahnu).
Felsengebirge, скалистыя горы, kaljumägestik.
165. Felsenkette, цѣпь скалъ или каменныхъ горъ, kaljuahelik.
Felsenmasse, громада или масса скалъ, kaljurüngastik.
Felsenpforte, тѣснина, kaljukitsandik.
Felsenspitze, вершина утеса, kaljutipp.
- Felsenwand, утесъ, kaljusein.
170. Festland, материкъ, mannermaa.
Feuchtigkeit, влажность, niiskus.
Findlingsblock v. erraticuscher Block.
Firmament, сводъ небесный, taevaalaotus.
Firn, фирнъ, sõmerlumi.
175. Fische, Рыбы, Kalad.
Fischerei, рыболовство, kalapüüd, kalastus.
Fischzucht, рыбоводство, kalakasvatus.
Fixstern, неподвижная звѣзда, kinnistäht.
Fjord, фюрдъ, merekoold (om. -koolu), fjord.
180. Flächenraum des Wassers, водное пространство, veelagamik (om. -lagamiku), veeväli.
Flachland, низменная равнина, lausikmaa, alang.
Flecken, мѣстечко, alev.
Fliesenstein, плитнякъ, paas.
Flora, флора, taimestik.
185. Flözgebirge, флещовая формація, uhtlademik.
Flugsand, сыпучій песокъ, ajuliv, tuiskliiv.
Fluss, рѣка, jõgi.
Flussarm, рукавъ рѣки, jõe haarand (om. haarandi).
Flussbett, русло, jõe põva, ase.
190. Flussbiegung, поворотъ рѣки, jõe käänak.
Flussgebiet, бассейнъ рѣки, jõgikond.

- Flussgefälle, падение рѣ-
ки, jõe lang (om. langu).
Flusskarte, карта рѣкъ,
jõekaart.
Flussmündung, устье рѣ-
ки, jõe suu.
195. Flussee, проточное озе-
ро, läbivoolu-järv.
Flusssystem, рѣчная си-
стема, jõeкава, -süstем.
Flut, приливъ, tõus.
Formation, формація, об-
разование, lademik.
Forst, лѣсная дача, mets.
200. Forstwirtschaft, лѣсовод-
ство, metsa-asjandus.
Frost, морозъ, pakane.
Frühling, весна, kevade.
Frühlingszeichen, знакъ
весны, kevade tähis
(om. tähise).
Fuhrmann, Возничій,
Jõulu-tähtkond.
205. Fulgurit v. Blitzröhre.
Furt, бродъ, koole (om.
koolme).
Fusspunkt, надиръ, jalg-
punkt.
Fusssteg, тропа, jalgte.
- G.**
- Gabelung v. Bifurkation.
210. Garten, садъ, aia.
Gartenbau, садоводство,
aiandus, aiatöö.
Gebiet (eines Flusses) v.
Flussgebiet.
Gebiet, область (напр.
Тургайская), valitsus-
kond.
Gebirge, горы, mägestik;
gefaltete —, складча-
тая —, kurruline —.
215. Gebirgsart, горная по-
рода, mäetüüp.
Gebirgskamm, горный
гребень, mäe hari.
Gebirgskette, горная
цѣпь, mäeahelik.
Gebirgsknoten, горный
узелъ, mäesõlm.
Gebirgspass, горный про-
ходъ, mäetee.
220. Gebirgrücken v. Berg-
rücken.
Gebirgssattel v. Einsatte-
lung.
Gebirgsstock v. Gebirgs-
knoten.
Gebirgssystem, горная
система, mäекава.
Gebirgszweig, горный от-
рогъ, mäe haru.
225. Gebüsch, кустарникъ,
puhmastik.
Geest, гесты, высокая и
песчаная земля, liivik
(om. liiviku).
Gefälle (eines Flusses) v.
Flussgefälle.
Gegend, мѣстность, маа-
koht.
Gegenfüßler v. Antipode.
230. Gehänge (eines Berges),
скать горы, mäe veer
(om. veeru).
Gehölz, лѣсокъ, роща,
salu, metsatukk.
Gemüse, овощъ, keeduvili.
Gemüsefeld, бахча, keedu-
vilja-põld.
Gemüsegarten, огородъ,
keeduvilja-aid.
235. Geographie, географія,
maadeteadus, -õpre-
tus¹⁾;

1) Täh. Kui maadeteadust õpetatakse, siis : m a a d e õ p e t u s .

- mathematische —, ма-
 тематическая —,
 suuruseteadusline,
 matematiline —;
 physische —, физиче-
 ская —, loodusline,
 füüsiline —;
 politische —, полити-
 ческая —, politiline,
 riikline —.
 geographisch, географи-
 ческий, maadeteadus-
 lik;
 — -e Breite v. Breite;
 — -e Länge v. Länge;
 — -es Netz, градусная
 сѣтка, joontevõrk.
 Geologie, геологія, maa-
 teadus.
 Gerölle, валуны, kiviveer-
 med.
 geschichtete Gebirge, оса-
 дочныя или непту-
 ническія породы, uht-
 mäetõug.
 240. Gestade, берегъ (моря,
 озера), (mere, järve)
 äär.
 Gestalt der Erde, видъ,
 форма земли, maakera
 kuju.
 Gestein v. Gebirgsart.
 Gestöber, метель, tuisk.
 Gesträuch, кустарникъ,
 põõsastik.
 245. Gestrüpp, заросль, rä-
 gastik.
 Gewerbe, промыселъ, as-
 jandus.
 Gewerbebetrieb, бauer-
 licher, кустарная про-
 мышленность, kodune
 käsitöö.
 Gewerbfleiss, обрабаты-
 вающая промышлен-
 ность, valmistav töös-
 tus.
 Gewitter, гроза, pikne,
 äike.
 250. Gewitterregen, дождь съ
 громомъ или съ гро-
 зой, pikse-, äikesevihm.
 Gewitterwolke, громовая,
 грозовая туча, kõue-,
 äikese-, piksepilv.
 Gewürz, пряности, toidu-
 rohud.
 Geysir, гейзеръ, kuum
 pursk-allikas, geiser.
 Glatteis, гололедица,
 kõlejäät.
 255. Gleicher v. Äquator.
 Gletscher, ледникъ, глет-
 черъ, jäälugustik.
 Globus, глобусъ, keras
 (om. kerase; tuletatud
 sõnast k e r a) gloobus.
 Glut, зной, сильный
 жаръ, kuumus.
 Golf v. Meerbusen ja Bai.
 260. Gouvernement, губернія,
 kubermang.
 Graben, ровъ, kraav.
 Grabhügel, могильная на-
 сыпь, курганъ, kääbas.
 Grand, хрящъ, гравій,
 дресва, kruus, sõmer.
 Granit, гранитъ, gaudkivi.
 265. Grenze, граница, piir.
 Grotte, гротъ, kaljukoo-
 bas.
 Grube, яма, haud, [auk].
 Gruppengebirge, горныя
 группы, mäerühm.
 Gyps, гипсъ, kips.

II.

270. Hafen, гавань, sadam.
 Hafendamm, молъ, muul
 (om. muuli).

- Haff, гафъ v. Strandsee.
 Hagel, градъ, rahe.
 Hain, роща, hiis.
275. Halbinsel, полуостровъ,
 poolsaar.
 Halbkreis, полукругъ,
 poolring.
 Halbkugel, полушаріе,
 poolkera.
 Haufenwolken, кучевыя
 облака, rüngaspilved.
 Hauptkamm, главный
 хребетъ, päähari.
280. Hauptkarte, генеральная
 карта, üleüldine kaart.
 Hauptstadt, столица, pää-
 linn.
 Haustier, домашнее жи-
 вотное, koduloom.
 Hecke, живая изгородь,
 põõsas-aid.
 Heide, пустошь, põmm.
285. Heilquelle, цѣлебный ис-
 точникъ, tervisevee-
 allikas.
 Hemisphäre, полушаріе,
 poolkera;
 nördliche —, сѣвер-
 ное —, põhja- —;
 östliche —, восточ-
 ное —, ida- —;
 südliche —, южное —,
 lõuna- —;
 westliche —, запад-
 ное, — lääne- —.
- Herbst, осень, sügis.
 Herbstzeichen, знакъ
 осени, sügise tähis.
 herumwandernd, бродя-
 чій, hulkuja.
290. hervorquellen, бить клю-
 чемъ, uhkama.
 Heuschlag, покось, niit,
 heinamaa.
 Himmelsgegend, страна
 свѣта, ilmakaar, taeva-
 kaar.
- Himmelsgewölbe v. Fir-
 mament.
 Himmelskarte, карта не-
 бесныхъ свѣтилъ, tae-
 vakaart.
295. Hinterland, tagamaa.
 Hitze, жара, palavus.
 Hochebene, плоская воз-
 вышенность, плоско-
 горіе, kiltmaa, ülang.
 Hochgebirge, высокія го-
 ры, kõrgemägestik.
 Hochland, нагорная стра-
 на, нагоріе, kõrgemaa.
300. Hochwasser, половодіе,
 suur vesi.
 Hof um die Sonne, den
 Mond, круги около
 солнца, луны, päikese,
 kuu tara.
 Höhe, высота, kõrgus;
 absolute —, абсолют-
 ная —, iseline —;
 relative —, относитель-
 ная —, võrreldav —.
- Höhenzug, кряжъ, mäe-
 seljak.
 Höhle, пещера, koobas.
305. Hohlweg, ущелье, ло-
 щина, mäelõhestik.
 Holm, островокъ, laid
 (om. laiu).
 Horizont, горизонтъ,
 vaatepiir, silmaring.
 Hügel, холмъ, kõngas,
 kink.
 Hügelgruppe, группа хол-
 мовъ, kõngastik.
310. hügelig, холмистый,
 künklik.
 Hügelreihe, цѣпь хол-
 мовъ, künkariida.

Humus, перегной, черноземъ, mustmuld.
Hungerquell, перемежающийся ключъ, puhuti tegev allikas.

I.

- indigene Bevölkerung, коренное население, pärisrahvas.
315. Industrie, промышленность, tööstus.
Insel, островъ, saar.
Inselgruppe, группа острововъ, saarestik.
Inselkette, цѣпь острововъ, ahelsaarestik.
Inselkranz, киклады, rōngassaarestik.
320. Inselmeer, Inselwelt v. Inselgruppe.
Irrlicht, блуждающій огонь, põiatuli, raha-tuli.
Isochimen, изохимены, talvise ühesoojuse jooned.
isolierter Berg, отдѣльная гора, eraldatud mägi
Isotheren, изотеры, suvise ühesoojuse jooned.
325. Isothermen, изотермы, aastase ühesoojuse jooned.
Isthmus v. Landenge.

J.

Jahr, годъ, aasta.
Jahreszeit, время года, aasta-aeg.
Jungfrau, Дѣва, Neitsi.

K.

330. Kälte, холодъ, külm, külmus.

Kammgebirge, горный гребень, harimägestik.
Kanal, каналъ, kaevand, kanal.
Kap v. Vorgebirge.
Kapella, Капелла, jõulu-täht.

335. Karawane, караванъ, killavoor.
Karte, карта, kaart;
hydrographische—, гидрографическая —, vete—;
orographische —, орграфическая —, mäe—.
Kaskade, каскадъ, veesadang.
Kassiopeia, Кассиопея, Looga-tähtkond.
Kessel v. Bergkessel.
340. Kielwasser, кильватеръ, laevajoom (om.-joomе).
Kies v. Grand.
Kiesel, галька, круглякъ, munakivi.
Kimmung v. Fata Morgana.
Klima, климатъ, ilmastik, kliima.
345. Klippe, подводный камень, rava.
Kluft, ущелье, lõhestik.
Kohlenformation, каменноугольная формація, kivisõekiht.
Kolonie, колонія, asumaа, asundus.
Kontinent v. Festland.
350. Kontinental-Klima, материковый климатъ, mannermaа-ilmastik.
Komet, комета, sabaga-täht.

- Kompass, компасъ, kom-
pas ;
— -häuschen, —
-ный ящикъ, kom-
pasi kere.
- Koppel, огороженный
выгонъ, koppel.
- Korallenbank, коралло-
вый рифъ, korallisel-
jak.
355. Koralleninsel, коралло-
вый островъ, koralli-
saar.
- Korn, зерновой хлѣбъ,
kõrrevili.
- Krater, кратеръ, жерло,
mäe avang (om. avan-
gu), kraater.
- kräuseln, покрываться
зыбью, kurrutama
(„Meri lööb kurdu“).
- Krebs, Ракъ, Vähk.
360. Kreis, уѣздъ, maakond.
Kreuzweg, перекрестокъ,
risttee.
- Kugelgestalt, шарооб-
разный видъ, kerakuju.
- Kulturgewächs, культур-
ное растение, kodu-
taim.
- Kupitze, копица, piiri-
kääbas.
365. Küste, морской берегъ,
взморье, rand.
- Küstenfluss, прибрежная
рѣка, rannajõgi.
- II.**
- Lage, положеніе (мѣст-
ности), ase.
- Lagune, лагуна, landu.
- Lämmerwolken, барашки,
lammaspilved.
370. Land, trockenés, суша,
maisamaa.
- Landenge, перешеекъ,
maakitsus.
- Landhaus, дача, suve-
maja.
- Landkarte, географиче-
ская карта, maakaart.
- Landregen, продолжи-
тельный, повсемѣст-
ный дождь, pikk sadu.
375. Landrücken v. Erdrücken.
- Landschaft (eine Gegend),
мѣстность, maakoht,
maastik.
- Landsee, озеро, järv.
- Landspitze, носъ, neem.
- Landungsplatz v. Anfurt.
380. Landzunge, коса, säär.
- Länge, долгота, pikkus ;
geographische —, гео-
графическая —,
maadeteaduslik — ;
östliche, westliche —,
восточная, запад-
ная—, ida-, lääne—.
- Längengrad, долгота,
pikkus, pikkusejoon.
- Längental, продольная
долина, pikiorg.
- Laubwald, лиственный
лѣсъ, чернолѣсье, leht-
mets.
385. Lauf (eines Flusses),
теченіе (рѣки), (jõe)
jooks ;
Ober- —, верхнее —,
ülem- — ;
Mittel- —, среднее —,
kesk- — ;
Unter- —, нижнее —,
alam- —.
- Lauffeuer, бѣглый огонь,
kulutuli.
- Lawa, лава, laava.
- Lawine, лавина, lume-
veere (om. -veerme).

- Lehm, глина, savi.
 390. Leuchtturm, маякъ, tule-
 torn, раак (om. paagi).
 Liman, лиманъ, mere-
 kurk, liiman.
 Lootse, лоцманъ, loots.
 Löwe, Левъ, Lõvi.
 Luft, воздухъ, õhk.
 395. Luftballon, воздушный
 шаръ, õhukong (om.
 -kongi).
 Lufterscheinung, воздуш-
 ное явленіе, õhunäh-
 tus.
 Luftschicht, слой атмо-
 сферы, õhukord.
 Luftspiegelung v. Fata
 Morgana.
 Luftströmung, теченіе
 воздуха, õhuvool.
 400. Lyra, Ли́ра, Vanad Rei-
 nad (om. Reinaste).

М.

- Magnetnadel, магнитная
 стрѣлка, magnetinõel.
 Marschland, марши, ра-
 dur.
 Massengebirge, горныя
 массы, tompmägestik.
 Massengesteine, сплош-
 ныя вулканическія
 горныя породы, tomp-
 mäetõug.
 405. Massstab, масштабъ,
 [kaardi-] mõõt.
 Meer, море, meri.
 Meerbusen, заливъ, laht.
 Meerenge, проливъ, väin.
 Meeresbucht v. Bucht.
 410. Meeresfläche, поверх-
 ность моря, mere pind.
 Meeresküste v. Küste.
 Meeresleuchten, морское

- свѣченіе, mere hiilga-
 mine.
 Meerestiefe, глубина мор-
 ская, mere sügavus.
 Meeresstrom, морское те-
 ченіе, mere vool.
 415. Meeresströmung, морское
 теченіе, mere voola-
 mine (ajutine).
 Meeresstrudel v. Strudel.
 Melioration, мелиорация,
 [maa-] parandamine.
 Mergel, мергель, lubja-
 kas-savi.
 Meridian, меридианъ, pik-
 kusejoon.
 420. Meteor, метеоръ, langev-
 täht.
 Meteorstein v. Aerolith.
 Milchstrasse, Млечный
 Путь, Linnutee.
 Mineralquelle, минераль-
 ный источникъ, mine-
 raliallikas.
 Mittag, полдень, kesk-
 päev.
 425. Mittagslinie, полуденная
 линия, keskpäevajoon.
 Mittelgebirge, среднія го-
 ры, keskmine mägestik.
 Mittellauf v. Lauf.
 Mitternacht, полночь,
 keskõõ.
 Molo v. Hafendamm.
 430. Monarchie, монархія, ai-
 nuvalitsus.
 Mond, мѣсяцъ, луна, kuu.
 Mondfinsternis, лунное
 затменіе, kuuvarjutus.
 Mondjahr, лунный годъ,
 kuu aasta.
 Mondphase, лунная фаза,
 kuu nähe (om. nähte).
 Tüvi on sõnas nãh-
 t a k s e).

435. Mondviertel, лунная четверть, kuu veerand; das erste —, первая —, esimene —; das letzte —, последняя —, viimne —. Moor, трясина, raba. Moorgegend, топкая мѣстность, rabamaa, rabastik. Moräne, морэна, ajurühk (om. -rüha). Morast, топь, mädasoo.
440. Morastheuschlag, болотный сѣнокосъ, sooheinamaa. Morastinsel, островокъ въ болотѣ, võhmas (om. võhma), soosaar. Morgen, утро, hommik. Morgendämmerung, разсвѣтъ, puhe (om. puhte). Morgenröte, утренняя заря, koit.
445. Morgenstern, утренняя звѣзда, koidutäht. Mündung, устье, впадение, jõe suu. Mündungssee, озеро конечное, perajärv. Musson, муссонъ, musson.
- N.
- Nacht, ночь, õõ.
450. Nadelbaum, хвойное дерево, okaspuu. Nadelwald, хвойный лѣсъ, okasmets. Nadir v. Füsspunkt. Natur, природа, loodus. Nebel, туманъ, udu.
455. Nebelfleck, туманное пятно, udulaik, [udukogu]. Nebelregen, мелкій дождь, uduvihm. Nebenfluss, притокъ, jõe-haru. Nebengebirge, отрогъ, harumägestik. Nebenmond, побочная луна, kuu sarr.
460. Nebenplanet, спутникъ, kaasrändaja. Nebensonne, побочное солнце, päikese sarr. Nehrung, пересыпь, liiva-säär. Neigung, наклонъ, lāngus, kalduvus. neptunische Gebirge v. geschichtete Gebirge.
465. Neubruch, новина, uudis-maa. Neue Welt, Новый Свѣтъ, Uus Maailm. Neumond, новолуніе, poorkuu. Niederschlag, осадокъ, sade (om. sademe). Niederung, измененность, madalik.
470. Nomade, кочевникъ, kolija. Nord, сѣверъ, põhi. Nördliche Krone, Сѣверная Корона, Kuhjalava, [Kuhjapesa]. Nordlicht, сѣверное сіяніе, virtualised. Nordnordost, сѣверо-сѣверовостокъ, põhikirre.
475. Nordnordwest, сѣверо-сѣверозападъ, põhiloode. Nordost, сѣверо-востокъ, kirre (om. kirde).

Nordpol, сѣверный по-
люсь, põhjanaba.
Nordwest, сѣверо-западъ,
loode (om. loode).
Nullmeridian, главный,
начальный меридианъ,
null-pikkusejoon.

О.

480. Oase, оазисъ, kõrbesaar,
rohusaar [kõrbes].
Oberfläche, поверхность
(земли), maa pind.
Oberlauf v. Lauf.
Observatorium, observa-
торія, tähetorn.
Obst, плоды, фрукты,
puuvili.
485. Obstbaum, плодовое,
фруктовое дерево, vil-
japuu.
Obstgarten, плодовый,
фруктовый садъ, vilja-
puu-aid.
Ocean, океанъ, maailma-
meri, okean.
Orion, Орионъ, Koot-
ja -Reha, [Vardatähed,
Sauatähed, Ridatähed,
Ojatähed, Odava].
Orionsgürtel, Поясъ Оrio-
на, Rootsi-Varras.
490. Orkan, ураганъ, raju,
maru.
Ost, востокъ, ida.
Ostnordost, востоко-сѣ-
веровостокъ, idakirre
(om. -kirde).
Ostsüdost, востоко-юго-
востокъ, idakagu.

Р.

Pallisade, палисадникъ,
pihtaid.

495. Parallelkreis v. Breiten-
kreis.
Park, паркъ, puestik.
Pass, проходъ, mäete.
Passatwind, пассатъ,
passattuul.
Perseus, Персей, Künpla-
tähtkond.
500. Pfahlbau, свайная по-
стройка, vaiaehitus.
Pflanze, растение taim.
Pflanzengeographie, гео-
графія растений, tai-
mestikuline maadeõpre-
tus, -teadus.
Pique v. Spitzberg.
Plan, планъ, plaan.
505. Planet, планета, ränd-
täht, [rändav-täht].
Planetenbahn, путь пла-
неты, орбита, ränd-
tähe tee.
Planetensystem, планет-
ная система, ränd-
tähtede kava.
Planiglob, плоскошаріе,
lamekeras.
Plantage v. Anpflanzung.
510. Plateau v. Hochebene.
plattgedrückte (Kugel),
сплюснутый (шаръ),
lapergune (kera).
Platzregen, проливной
дождь, vihmaraagim.
Plejaden, Плеяды, [Uus]
Sõel.
plutonische Gebirge, плу-
тоническія или огнен-
ныя породы, vanem
tulemäetõug.
515. Pol, полюсь, паба.
Polarkreis, полярный
кругъ, пабајоон.
Polarland, полярная
страна, пабамаа.

- Polarstern, Полярная
Звѣзда, Põhjanaan.
- Polarzone, полярный по-
ясъ, набавõõ.
520. Poststation, почтовая
станція, postijaam.
- Präsepe od. Krippe, Ясли,
Vana Sõel,
- Primärformation, палео-
зойская или первичная
формація [группа], esi-
lademik.
- Produkt, продуктъ, про-
изведение, saadus.

Q.

- Quartärformation, четве-
ричная формація, nel-
jislademik.
525. Quarz, кварцъ, päeva-,
konna-, [haraka-]kivi.
- Quelle, источникъ, ключъ,
родникъ, allikas ;
periodische — v. Hun-
gerquell.
- Quertal, поперечная до-
лина, põikorg.

R.

- Race, раса, tõug.
- Randgebirge, краевыя
горы, ääremägestik.
530. Rasen, дернъ, muru.
- Regen, дождь, vihm.
- Regenguss, ливень, va-
lang.
- Regenschauer, проливной
дождь, vihmahoog, vihm-
masagar.
- Regentropfen, дождевая
капля, piisk (om. piisa).
535. Regenwolke, дождевое
облако, vihmapiiv, rang
(om. rangu).

- Regenzeit, дождливое
время, vihmaaeg
- Reif, иней, hall (om. halla.
On nähasuvel, sügisel),
härm, [härmatiš] (nähtu-
tub talvel).
- Reiffrost, изморозь, kahu.
- Reliefkarte, рельефная
карта, pinnakuju-kaart.
540. Republik, республика,
vabariik.
- Residenz, резиденція,
asulinn, [asupaik].
- Revolution (der Erde) v.
Bewegung der Erde.
- Rhede, рейдъ, sadama-
esine.
- Riff, рифъ, rahu.

545. Ringgebirge (im Monde),
лунный кратеръ, ring-
mägestik.
- Ringinsel v. Atoll.
- Rollawine v. Lawine.
- Rotation (der Erde), вра-
щение земли, maakera
keeramine.
- Ruine, развалины, vare-
med.

S.

550. Salzquelle, соляной
ключъ, soola-allikas.
- Salzsee, соляное озеро,
soolajärv.
- Sand, песокъ, liiv.
- Sandbank v. Bank.
- Sandwüste, песчаная пу-
стыня, liivakõrbe.
555. Saum des Waldes, опуш-
ка лѣса, metsa äär,
sõrv.
- Schaltjahr, високосный
годъ, liigpäeva-aasta.
- Scheeren, шкеры, kari
(om. kari).

- Scheitelpunkt, зенитъ,
lagipunkt.
- Schichtwolke, слоистое
облако, kordpilv.
560. Schiffswerft, верфь, laeva-
tehas.
- Schlamm, грязь, тина,
muda.
- Schleuse, шлюзъ, sulg
(om. sulu), [vesivärv,
lüüs].
- Schlucht, оврагъ, ущелье,
kuristik.
- Schlund, пропасть, kurk.
565. Schnee, снѣгъ, lumi.
- Schneeflocke, снѣжинка,
lumekübe (om. -kübe-
me).
- Schneegestöber, метель,
tuisk.
- Schneegrenze, снѣговая
линія, lumeriir.
- Schneelawine v. Lawine.
570. Schneelinie v. Schnee-
grenze
- Schneestreifen, снѣговая
полоса, lumerõõne.
- Schneetrift, сугробъ, lu-
mehang.
- Schütze, Стрѣлецъ, Kütt.
- Schwamm, губка, käsñ.
575. Schwan, Лебедь, Suur
Rist, [Laastu-tähed].
- Schwüle, удушливая жа-
ра, зной, lämmastav
palavus.
- Sedimente, осадки (въ
жидкостяхъ), uhted
(ains. uhe).
- Sedimentärgedberge, оса-
дочная формація, uht-
lademik.
- See, der, озеро, järв.
580. See, die, море, meri.
- Seefahrt, мореплаваніе,
мореходство, meresõit.
- Seekarte, морская карта,
merekaart.
- See-Klima, морской кли-
матъ, mereilmastik.
- Seeküste v. Küste.
585. Seeschlamm, морская
грязь, тина, mere
muda.
- Sekundärformation, мезо-
зойская или вторич-
ная формація [группа],
teislademik.
- Senkung v. Vertiefung.
- Sirius, Сириусъ, Orjatăht.
- Skorpion, Скорпионъ,
Skorpion.
590. Solstitium, солнцестоя-
ніе, põõripäev;
- Sommer- —, лѣтнее —,
suvine —;
- Winter- —, зимнее —,
talvine —.
- Sommer, лѣто, suvi.
- Sommergetreide, яровой
хлѣбъ, şui-, suvevilii.
- Sommersonnenwende,
лѣтній поворотъ солн-
ца, suvine põõripäev.
- Sommerzeichen, знакъ
лѣта, suve tähis.
595. Sonne, солнце, päike.
- Sonnenbahn, путь солнца,
päikese tee.
- Sonnenfinsternis, затме-
ніе солнца, päikese-
varjutus;
- partiale —, частное —,
osalik —;
- totale —, полное —,
täielik —.
- Sonnenflecken, солнечное
пятно, päikese laik
(om. laigu).

- Sonnenkörper, солнечное тѣло, päikese keha.
600. Sonnenscheibe, солнечный дискъ, päikese ketas (om ketta).
- Sonnenstand v. Solstitium.
- Sonnenstrahl, солнечный лучъ, päikese kiir.
- Sonnenuntergang, закатъ солнца, päikese loojaminek.
- Sonnenwende, поворотъ солнца, pöörpäev.
605. Sonnensystem, солнечная система, päikese pere, süstem.
- sonnig, освѣщенный солнцемъ, päevapäistene.
- Soolquelle v. Salzquelle.
- Spitzberg, пикъ, tornmägi.
- Springbrunnen, фонтанъ, purskkaev.
610. Springquell, ключъ, purskallikas.
- Staatenbeschreibung v. Geographie, politische.
- Stalagmit, Stalaktit, сталагмитъ, сталактитъ, lubjarurikas.
- Statistik, статистика, arvustik.
- Steinbock, Козерогъ, Kaljukits.
615. Steinbruch, каменоломня, kivimurd.
- Steingrund, каменистая почва, kivine aluspind.
- Steinkohle, каменный уголь, kivisüsi.
- Steinsalz, каменная соль, kivisool.
- Steinsand v. Grand.
620. Steppe, степь, rohtlaas (om. -laane).
- Stern, звѣзда, [taeva-] täht.
- Sternbild, созвѣздіе, tähtkond.
- Sternkarte, звѣздная карта, taevakaart.
- Sternschnuppe v. Meteor.
625. Sternwarte v. Observatorium.
- Stier, Телецъ, Sõnn, [Härg].
- Strand, морской берегъ, взморье, mere äär.
- Strandsee, береговое озеро, rannajärv.
- Strasse v. Meerenge.
630. Strichregen, дождь, идущій полосою, vöödiline vihm.
- Stromgabelung v. Bifurkation.
- Stromschnelle, пороги, kärestik.
- Stromstelle, воолукоht.
- Stromsystem v. Flusssystem.
635. Strömung, течение, воол (om. воолу); äquatoriale —, экваторіальное —, rälavvöö —.
- Strudel, водоворотъ, пучина, neelukoht.
- Stufenland, террасы, astmeline maa.
- Sturm, буря, torm.
- Süd, югъ, lõuna.
640. Südost, юго-востокъ, kagu (om. kagu).
- Südpol, южный полюсъ, lõunanaba.
- Südsüdost, юго-юговостокъ, lõunakagu.
- Südsüdwest, юго-югозападъ, lõunaedel.

- Südwest, юго-западъ,
edel (om. edela).
645. Sumpf, болото, soo.
Sund, зундъ, väin v.
Meerenge.
Süßwasser, прѣсная во-
да, mage vesí.

T.

- Tafelberg, столовая гора,
lavamägi.
Tafelland v. Hochebene.
650. Tageslänge, долгота дня,
päeva pikkus.
Tageszeit, время дня,
päeva-aeg.
Tag u. Nacht (zusam-
men), сутки, õõ-päev.
Tag- u. Nachtgleiche v.
Äquinoktium.
Tal, долина, org.
655. Tau, роса, kaste.
Teich, прудъ, tiik.
Temperatur, темпера-
тура, soojaseis.
Terrassenland v. Stufen-
land.
Tertiärformation, кайно-
зойская или третич-
ная формація, [груп-
па], kolmislademik.
660. Thermometer, термо-
метръ, soojamõõtja.
Tiefebene v. Flachland.
tiefe Stelle in einem
Flusse, омутъ, võreng
(om. võrengu), [haud].
Tierkreis v. Zodiakus.
Tierwelt, мiръ живот-
ныхъ, loomastik v.
Fauna.
665. Torf, торфъ, turvas.
Trabant, спутникъ, kaas-
rändaja.

- Treibeis, льдины, ajujää.
Treibsand v. Flugsand.
Tropе, тропикъ, põõri-
joon.
670. Tundra, тундра, tundur
(om. tundru).
Tunnel, туннель, õõstee,
tunnel.

U.

- Ufer, берегъ, äär, kallas.
Uferland v. Strand.
Untergebirge, низкія го-
ры, madalmägestik.
675. Untergrund, подпочва,
maarõhi.
Unterlauf v. Lauf.
Untiefe, мель, madal
[koht].
Unwetter, непогода, halb
ilm.
Ureinwohner, первобыт-
ный обитатель, alg-
elanik.
680. Urgebirge, первозданныя
горы, algmägestik.
Urproduktion, добываю-
щая промышленность,
soetav tööstus.
Urwald, первобытный
лѣсъ, põline mets.

V.

- Varietät, разновидность,
teisend.
Verbindungswege, пути
сообщенія, läbikäi-
mise-teed.
685. Verfassung, государ-
ственный строй, riigi-
kord.
Verhack, засѣка, sõõrd.
Vertiefung, впадина,
põgu.

- Verwittern, вывѣтрива-
 ние, rabenemine, mure-
 nemine.
- Viehweide, пастбище,
 выгонъ, karjamaa.
690. Viehzucht, скотоводство,
 karjakasvatus.
- Vollmond, полнолуние,
 täiskuu.
- Vorberg, предгоріе, eel-
 mägestik.
- Vorgebirge, мысъ, kärk
 (om. karga), maanina.
- Vorkette, передовой хре-
 бетъ, eelhari.
695. Vorstadt, предмѣстье,
 agul (om. aguli).
- Vulkan, вулканъ, огне-
 дышащая гора, tule-
 mägi, tulepurskav mägi;
 erloschener —, потух-
 шій, -ая —, kustu-
 nud —;
 tätiger —, дѣйствую-
 щій, -ая —, tegev —.
- vulkanische Gesteine, вул-
 каническія горныя по-
 роды, noorem tulemäe-
 tõug.
- W.**
- Wage, Вѣсы, Kaal.
- Wald, лѣсъ, mets;
 gemischer —, смѣшан-
 ный —, sega —.
700. Waldgegend, лѣсистая
 страна, metsamaa.
- Waldindustrie, лѣсной
 промыселъ, metsatõõs-
 tus.
- Wärme, теплота, soojus.
- Wasser, вода, vesi.
- Wasserfall, водопадъ,
 kosk.
705. Wasserfläche, поверх-
 ность воды, vee pind.
- Wasserhose, смерчъ,
 lohemadu, pilvesaabas
 („Saabas joob“).
- Wasserkarte v. Karte,
 hydrographische.
- Wassermann, Водолей,
 Veemees.
- Wasserscheide, водораз-
 дѣлъ, veelahе (om.
 -lahkme).
710. Wasserstrudel v. Strudel.
 Weideland v. Viehweide.
- Welle, волна, laine.
- Welt, свѣтъ, maailm.
- Weltall, вселенная, маa-
 ilmkond.
715. Weltgegend v. Himmels-
 gegend.
- Weltkörper, небесное
 тѣло, taevakeha.
- Weltmeer v. Ocean.
- Weltsystem, мировая си-
 стема, maailma kava,
 süstem.
- Weltteil, часть свѣта,
 maailma jagu.
720. Wendekreis, тропикъ,
 pöörijoon;
 — des Krebses, —
 Рака, vähja —;
 — des Steinbocks, —
 Козерога, kalju-
 kitse —.
- Wendepunkt, точка солн-
 цестоянія, [päikese]
 pööripunkt.
- Werder v. Holm.
- Werft v. Schiffswerft.
- West, западъ, lääs (om.
 lääne).
725. Westnordwest, западо-
 сѣверозападъ, lää-
 loode.

- West­сүдwest, западо-югозападъ, lää­sedel.
 Wetter, погода, ilm.
 Wetterfahnev. Windfahne.
 Wetterleuchten, зарница, pälk (om. pälgi).
 730. Widder, Овенъ, Jäär.
 Wiese, лугъ, aas.
 Wiesenbau, лу­говодство, aasandus.
 Wind, вѣтеръ, tuul;
 veränderlicher —, пере­мѣнный —, muutlik —.
 Windfahne, флюгеръ, tuulelipp.
 735. Windhose, песчаный смерчъ, tuulispask, tuulispää.
 Windrose, указатель странъ свѣта, kaarekõdarik.
 Windstille, безвѣтріе, за­тишье, tuulevaikus.
 Windstoss, порывъ вѣтра, puhang.
 Windwirbel, вихрь, tuulekeeris.
 740. Winter, зима, talv.
 Wintergetreide, озимый хлѣбъ, talve-, talivili.
 Wintersonnenwende, зим­ній поворотъ солнца, talvine pööripäev.
 Winterzeichen, зимній знакъ (зодіака), talve tähis.
 Wirbel, водоворотъ, viru, veekeeris.
 745. Wirbelwind v. Windwirbel.

- Witterung, погода, ilm.
 Wolke, облако, pilv.
 Wolkenbruch, сильный ливень, lohe, [ränk sadu].
 Wolkenhaufen v. Haufenwolken.
 750. Wuhne, полынья, lahvan­dus.
 Wüste, пустыня, kõrbe.

И.

- Zacken (eines Felsens), зубецъ скалы, kaljuhammas.
 Zenit v. Scheitelpunkt.
 Zodiakus, зодіакъ, loomaring.
 755. Zone, поясъ (земного шара), [maa] vöö;
 arktische —, арктиче­скій —, külm- —;
 gemässigte —, умѣрен­ный —, paras- —;
 heisse —, жаркій —, palav- —;
 kalte —, холодный —, külm- —;
 stille —, — тишины, vaikne —;
 subarktische —, подъ­арктический —, paras­külm- —;
 subtropische —, под­тропическій —, paras-palav- —;
 tropische —, тропиче­скій —, palav- —.
 Zwillinge, Близнецы, Kaksikud.

II. jagu.

T ä h. Sõnade juures olevad arvud juhatavad I. jakku, kus needsamad sõnad ühes saksa- ja eestikeelse nimetusega seisavad.

A.

административный 16.
администрація 15.
акклиматизация 10.
Андромеда 21.
антипассатъ 28.
антиподъ 29.
арктический поясъ 755.
артезианский колодезь 35.
архипелагъ 34.
астероидъ 36.
атласъ 37.
атмосфера 38.
атолъ 39.
аэролитъ 17.

Б.

барашки 369.
барометръ 51.
баръ 52.
бассейнъ рѣки 191.
бахча 233.
безвѣтріе 737.
бездна б.
береговое озеро 628.
берегъ 672.
" (моря, озера) 230.
бить ключемъ 290.
бифуркація 78.
Близнецы 756.

блуждающий огонь 321.
болотистое мѣсто, заросшее
кустарникомъ 92.
болотный сѣнокосъ 440.
болото 645.
Большая Медвѣдица 50.
бризь 91.
бродъ 206.
бродячий 289.
бугоръ 97.
бурунь 87.
буря 638.
бухта 94.
бѣглый огонь 386.

В.

валуны 238.
валъ 143.
верфь 560.
верхняя, широкая часть го-
ры 60.
вершина горы 73.
" утеса 168.
весна 202.
вечерняя заря 3.
" звѣзда 4.
вечерь 1.
взморье 365.
" 627.
видъ земли 241.
високосный годъ 556.

вихрь 739.
 влажность 171.
 внутреннее море 80.
 " озеро 81.
 внутренняя воды 82.
 внутренняя страна 79.
 вода 703.
 водное пространство 180.
 водоворотъ 636.
 " 744.
 Водолей 708.
 водопадъ 704.
 водораздѣлъ 709.
 возвышеніе 24.
 возвышенность 146.
 воздухъ 394.
 воздушное явленіе 396.
 воздушный шаръ 395.
 Возничій 204.
 волна 712.
 востоко-сѣверовостокъ 492.
 востоко-юговостокъ 493.
 востокъ 491.
 впаденіе 446.
 впадина 687.
 вращеніе земли 548.
 время года 328.
 " дня 651.
 вселенная 714
 вторичная формація 586.
 вулканическія горныя по-
 роды 151. 697.
 вулканъ 696.
 " дѣйствующій, по-
 тухшій 696.
 вывѣтриваніе 688.
 выгонъ 23.
 " 689.
 высокія горы 298.
 высота, абсолютная, относи-
 тельная 302.
 Вѣсы 698.
 вѣтеръ 733.
 " перемѣнный 733.
 вѣчнозеленое дерево 53.

Г.

гавань 270.
 галька 342.
 гафъ 272.
 гейзеръ 253.
 генеральная карта 280.
 географическая карта 373.
 географическій 236.
 географія 136. 235.
 " математическая,
 политическая, физиче-
 ская 235.
 географія растений 502.
 геологія 237.
 гесты 226.
 гидрографическая карта 336.
 гипсъ 269.
 главный хребетъ 279.
 глетчеръ 256.
 глина 389.
 глобусъ 257.
 глубина морская 413.
 глушь 117.
 годъ 327.
 гололедица 254.
 гора 54.
 горизонтъ 307.
 горная группа 61.
 " порода 215.
 " промышленность 56.
 " рѣка 58.
 " система 223.
 " страна 66.
 " цѣпь 64. 217.
 горный гребень 216.
 " " 331.
 " отрогъ 224.
 " проходъ 219.
 " узелъ 218.
 " хребетъ 67.
 горныя группы 268.
 " массы 403.
 горы 214.
 государственный строй 685.

гравій 263.
градусная сѣтка 236.
градъ 273.
гранитъ 264.
граница 265.
гроза 249.
громада скаль 166.
громъ 110.
гротъ 266.
группа острововъ 317.
" холмовъ 309.
гряда 140.
грязь 561.
губа 95.
губернія 260.
губка 574.

Д.

дача 372.
движеніе земли 75.
дельта 105.
Дельфинъ 104.
дернь 530.
деспотія 106.
добывающая промышлен-
ность 681.
дождевое облако 535.
дождливое время 536.
дождь 531.
" идущій полоскою 630.
" мелкій 456.
" съ громомъ или съ
грозою 250.
докъ 109.
долгота 381. 382.
" восточная, запад-
ная 381.
долгота географическая 381.
" дня 650.
долина 654.
домашнее животное 282.
допотопный слой 108.
дресва 263.
Дѣва 329.
дюны 111.

Ж.

жара 296.
" удушливая 576.
жаркій поясъ 755.
жаръ, сильный 258.
жатва 147.
жерло 357.
живая изгородь 283.

З.

заводъ 153.
заводъ 44.
закатъ солнца 603.
заливъ 48. 407.
западо-сѣверозападъ 725.
" -югозападъ 726.
западъ 724.
зарница 729.
заросль 245.
засуха 113.
засѣка 686.
затишье 737.
затменіе солнца 597.
" " полное, част-
ное 597.
звѣзда 621.
звѣздная карта 623.
землевѣдѣніе 136.
земледѣліе 12.
землетрясеніе 130.
земля 132.
" высокая и песчаная 226.
земная кора 139.
земной шаръ 129.
зенитъ 558.
зерновой хлѣбъ 356.
зима 740.
зимній знакъ 743.
" поворотъ солнца 742.
знакъ весны 203.
" лѣта 594.
" осени 288.
зной 258. 576.
зодіакъ 754.

зубецъ скалы 752.
зундь 646.

И.

изверженіе 150.
извилистый 96.
изморозь 538.
изотермы 325.
изотеры 324.
изохимены 322.
иней 537.
инострaнное государство 42.
испареніе 112.
истокъ 41.
источникъ 526.

К.

кайнозойская формація 659.
каменистая почва 616.
каменная соль 618.
каменноугольная формація 347.
каменный уголь 617.
каменоломня 615.
каналъ 332.
Капелла 334.
капля дождевая 534.
караванъ 335.
карта 336.
карта небесныхъ свѣтилъ 294.
" рѣкъ 193.
каскадь 337.
Кассіопея 338.
кварцъ 525.
киклады 319.
кильватеръ 340.
климaтъ 344.
ключъ 526. 610.
Козерогъ 614.
колонія 348.
комета 351.
компасный ящикъ 352.
компасъ 352.

копица 364.
коралловый островъ 355.
" рифъ 354.
коренное населеніе 314.
коса 380.
котловина 63.
кочевникъ 470.
краевыя горы 529.
кратеръ 357.
круги около солнца, луны 301.
круглякъ 342.
кряжь 303.
культурное растеніе 363.
куполообразная вершина горы 65.
курганъ 262.
кустарная промышленность 247.
кустарникъ 225.
" 244.
кучевыя облака 278.

Л.

лава 387.
лавина 388.
лагуна 368.
Лебедь 575.
Левъ 393.
ледникъ 256.
ледъ 120.
ледяная гора 121.
ледяное поле 122.
ливень 532.
" сильный 748.
лиманъ 391.
Лира 400.
лиственный лѣсъ 384.
лоцманъ 392.
лощина 305.
луговая сторона 40.
луговоеводство 732.
лугъ 23.
" 731.
луна 431.

лунная фаза 434.
" четверть 435.
" " первая, по-
слѣдняя 435.
лунное затмение 432.
лунный годъ 433.
" кратеръ 545.
льдина 123.
лъдины 667.
лъсистая страна 700.
лъсная дача 199.
лъсной промыселъ 701.
лъсоводство 200.
лъсокъ 231.
лъсь 699.
" смѣшанный 699.
лѣтній поворотъ солнца 593.
лѣто 591.

М.

магнитная стрѣлка 401.
Малая Медвѣдица 50.
марево 155.
марши 402.
масса земли 137.
" скаль 166.
масштабъ 405.
материковый климатъ 350.
материкъ 170.
маякъ 390.
межа 159.
мезозойская формація 586.
мелиорация 417.
мелкій дождь 456.
мель 49.
" 677.
мергель 418.
меридіанъ 419.
" главный, началь-
ный 479.
метель 243. 567.
метеоръ 420.
минеральный источникъ 423.
миражъ 155.

міровая система 718.
міръ животныхъ 664.
Млечный Путь 422.
могильная насыпь 262.
моль 271.
монархія 430.
море 406. 580.
мореплаваніе 581.
мореходство 581.
морозъ 201.
морская грязь 585.
" карта 582.
морское свѣщеніе 412.
" теченіе 414.
" " 415.
морской берегъ 365.
" " 627.
" климатъ 583.
морэна 438.
муссонъ 448.
мысь 693.
мѣстечко 182.
мѣстность 228. 376.
мѣсто стоянки судовъ 25.
мѣсяць 431.

Н.

нагоріе 299.
нагорная страна 299.
надиръ 207.
наклонъ 463.
насыпь 101.
небесное тѣло 716.
непогода 678.
неподвижная звѣзда 178.
нептуническія породы 239.
нива 40.
низкія горы 674.
низменная равнина 181.
низменность 469.
новина 465.
новолуніе 467.
Новый Свѣтъ 466.
нось 378.
ночь 449.

О.

оазисъ 480.
облако 747.
область 213.
обломокъ скалы 163.
обрабатываемое поле 93.
обрабатывающая промышленность 248.
образование 198.
обрывъ 57.
обсерваторія 483.
Овенъ 730.
овощъ 232.
оврагъ 70. 563.
огнедышащая гора, дѣйствующая, потухшая 696.
огненные породы 514.
огородъ 234.
огороженный выгонъ 353.
озеро 377. 579.
„ концевое 447.
озимый хлѣбъ 741.
океанъ 487.
округъ 76.
омуть 662.
опушка лѣса 555.
орбита 506.
„ земли 128.
Орель 14.
Оріонъ 488.
орографическая карта 62.336.
осадки (въ жидкостяхъ) 577.
осадокъ 468.
осадочная формація 578.
осадочныя породы 239.
освѣщенный солнцемъ 606.
осень 287.
основаніе горы 72.
островокъ 306.
„ въ болотѣ 441.
островъ 316.
осыпь 119.
ось земли 127.
осѣдлый 27.

отдѣльная гора 323.
отливъ 114.
отлогость 8.
отрогъ 458.

П.

паденіе рѣки 192.
палеозойская формація 522.
палисадникъ 494.
параллельный кругъ 90.
паренина 86.
паркъ 496.
паръ 85.
„ 102.
пассатъ 498.
пастбище 689.
пахотная земля 13.
пашня 11.
первичная формація 522.
первобытный лѣсъ 682.
„ обитатель 679.
первозданныя горы 680.
перегонной 312.
передовой хребетъ 694.
перекрестокъ 361.
перелогъ 99.
перемежающийся ключъ 313.
пересыпь 462.
перешеекъ 371.
перистыя облака 157.
Персей 499.
песокъ 552.
песчаная пустыня 554.
пещера 304.
пикъ 608.
планета 505.
планетная система 507.
плантація 26.
планъ 504.
Плеяды 513.
плитнякъ 183.
плодовое дерево 485.
плодовый садъ 486.
плоды 484.

- плоская возвышенность 297.
 плоскогоріе 297.
 плоскошаріе 508.
 плотина 103.
 плутоническія породы 514.
 побочная луна 459.
 побочное солнце 461.
 поверхность воды 705.
 " земли 481.
 " земного шара 138.
 " моря 410.
 поворотъ рѣки 190.
 " солнца 604.
 погода 727. 746.
 подводный камень 345.
 подземной ударъ 141.
 подошва горы 59.
 подпочва 679.
 подтропическій поясъ 755.
 подъарктический поясъ 755.
 поемный лугъ 47.
 покатошь 8.
 покось 291.
 покрываться зыбью 358.
 полдень 424.
 поле 158.
 полнолуніе 691.
 полночь 428.
 половодіе 300.
 положеніе (мѣстности) 367.
 полоса 160.
 полуденная линія 425.
 полукругъ 276.
 полуостровъ 275.
 полушаріе 277. 286.
 " восточное, запад-
 ное, сѣверное, южное 286.
 полынья 750.
 полюсь 515.
 поляна 40.
 Полярная Звѣзда 518.
 полярная страна 517.
 полярный кругъ 516.
 " поясъ 519.
 поперечная долина 527.
 пороги 632.
 порывъ вѣтра 738.
 послѣпотопный слой 18.
 почва 131.
 почтовая станція 520.
 поясъ земли 133. 755.
 " тишины 755.
 " Оріона 489.
 предгоріе 692.
 предмѣстье 695.
 прибой волнъ 87.
 прибрежная рѣка 366.
 пригорокъ 20.
 приливъ 197.
 природа 453.
 пристань 22.
 притокъ 457.
 продолжительный, повсе-
 мѣстный дождь 374.
 продольная долина 383.
 продуктъ 523.
 произведеніе 523.
 проливной дождь 512.
 " " 533.
 проливъ 408.
 промысль 246.
 промышленность 315.
 пропасть 71. 564.
 пространство земли 33.
 проточное озеро 195.
 проходъ 497.
 прудъ 656.
 рѣсная вода 647.
 пряности 252.
 пустошь 284.
 пустыня 751.
 пути сообщенія 684.
 путь планеты 506.
 " солнца 596.
 пучина 636.
 пчеловодство 77.

Р.

- равнина 115.
 равноденствіе 32.

равноденствіе весеннее, осен-
нее 32.
развалины 549.
раздвоеніе рѣки 78.
разновидность 683.
разсвѣтъ 443.
Ракъ 359.
раса 528.
растение 501.
резиденція 541.
рейдъ 543.
рельефная карта 539.
республика 540.
рифъ 544.
ровъ 261.
родникъ 526.
роса 655.
роща 231.
" 274.
руда 152.
рукавъ рѣки 188.
русло 189.
ручеекъ 46.
ручей 43.
рыбоводство 177.
рыболовство 176.
Рыбы 175.
рѣка 187.
рѣчная система 196.
рѣчной островъ 45.

С.

садоводство 211.
садъ 210.
свайная постройка 500.
сводъ небесный 173.
свѣтъ 713.
сила притяженія 30.
Сириусъ 588.
скала 161.
скалистыя горы 164.
скать горы 230.
складчатая горы 214.
склонъ горы 755.

Скорпионъ 589.
скотоводство 690.
слоистое облако 559.
слой атмосферы 397.
смерчь 706.
" песчаный 735.
снѣговая линія 568.
" полоса 571.
снѣгъ 565.
снѣжинка 566.
созвѣздіе 622.
солнечная система 605.
солнечное пятно 598.
" тѣло 599.
солнечный дискъ 600.
" лучъ 602.
солнце 595.
солнцестояніе 590.
" зимнее, лѣт-
нее 590.
соляное озеро 551.
соляной ключъ 550.
сплошныя вулканическія гор-
ныя породы 404.
сплюснутый 511.
спутникъ 460. 666.
среднія горы 426.
сталагмитъ 612.
сталактитъ 612.
Старый Свѣтъ 19.
статистика 613.
степь 620.
стокъ озера 5.
столица 281.
столовая гора 648.
страна свѣта 292.
Стрѣлецъ 573.
сугробъ 572.
сумерки 2.
сутки 652.
суша 370.
сыпучій песокъ 186.
Сѣверная Корона 472.
сѣверное сіяніе 473.
сѣверный полюсъ 477.

сѣверо-востокъ 476.
" -западъ 478.
" -сѣверовостокъ 474.
" -сѣверозападъ 475.
сѣверъ 471.
сѣдловина 118.
сѣнокось, поросшіи кустар-
никомъ 100.

Т.

Телець 626.
температура 657.
теплота 702.
термометръ 660.
террасы 637.
теченіе 635.
" воздуха 399.
" рѣки 385.
" " верхнее, нижнее,
среднее 385.
тина 561.
топкая мѣстность 437.
топь 439.
торфъ 665.
точка солнцестоянія 721.
третичная формація 659.
трещина 124.
тропа 208.
тропикъ 669. 720.
" Козерога, Рака 720.
тропическій поясъ 755.
трясина 436.
туманное пятно 455.
туманъ 454.
тундра 670.
туннель 671.
туча грозовая, громовая 251.
тѣснина 126.
" 167.

У.

указатель странъ свѣта 736.
укрѣпленный замокъ 98.
умѣренный поясъ 755.

ураганъ 490.
урожай 147.
уступъ горы 9.
устье рѣки 194. 446.
утесъ 162.
" 169.
утренняя заря 444.
" звѣзда 445.
утро 442.
ущелье 70. 563.
" 305. 346.
уѣздъ 360.

Ф.

фабрика 153.
фарватеръ 154.
фата-моргана 155.
фауна 156.
фирнь 174.
фіордъ 179.
флецовая формація 185.
флора 184.
флюгеръ 734.
фонтанъ 609.
форма земли 241.
формація 198.
фруктовое дерево 485.
фруктовый садъ 486.
фрукты 484.
фульгуритъ 83.

Х.

хвойное дерево 450.
хвойный лѣсъ 451.
холмистый 310.
холмъ 308.
холодный поясъ 755.
холодъ 330.
хребетъ, главный 279.
хрящъ 263.

Ц.

цѣлебный источникъ 285.
цѣпь каменныхъ горъ 165

цѣпь острововъ 318.

„ скаль 165.

„ холмовъ 311.

Ч.

чадь 112.

часть свѣта 142. 719.

чаща 107.

черноземъ 312.

чернолѣсье 384.

четверичная формація 524.

Ш.

шарообразный видъ 362.

широта 88. 89.

„ географическая 88.

„ сѣверная, южная 88.

шкеры 557.

шлюзь 562.

Э.

экваторіальное теченіе 635.

экваторъ 31.

эклиптика 125.

эрозіонныя горы 148.

эратическій валунъ 149.

Ю.

юго-востокъ 640.

„ -западъ 644.

„ -юговостокъ 642.

„ -югозападъ 643.

югъ 639.

южный полюсь 641.

Я.

ядро земли 134.

яма 267.

яровой хлѣбъ 592.

Ясли 521.